Bērnu aizsardzības centrs

BĒRNU AGRESĪVAS UZVEDĪBAS RISINĀŠANAS VADLĪNIJAS PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒS

Rīga, 2026

SATURA RĀDĪTĀJS

Terminu skaidrojumi 3
Ievads 5
Uzvedības problēmas bērniem pirmsskolas vecumā 7
Riska un aizsargājošie faktori bērna uzvedības problēmu veidošanās novēršanai 10
Uzvedības problēmu piemēri pirmsskolā 12
Pirmsskolas rīcība bērna uzvedības problēmu gadījumos 13
1. līmenis – pedagoga novērojums un sākotnējā rīcība 13
2. līmenis – vadības iesaiste 14
3. līmenis – papildu speciālistu un institūciju iesaiste 14
4. līmenis – kritiska vai ārkārtas situācija 15
Gadījumu risināšanas iespējamie sadarbības partneri 16
Vecāku līdzdalība 18
Normatīvais regulējums 18
Sadarbības veicināšana pirmsskolas un vecāku starpā 19
Aktivitātes komunikācijas un sadarbības īstenošanai starp pirmsskolas personālu un vecākiem 20
Prevencija, tās iedalījums un veicamās darbības 22
Primārā prevencija 23
Sekundārā prevencija 24
Terciārā prevencija 25
Izmantoto avotu un literatūras saraksts 27
Pielikumi 31
Bērnu attīstība 1,5–7 gadu vecumā pa vecumposmiem 32
Bērna attīstība 1,5–3 gadu vecumā 33
Bērna attīstība 3–4 gadu vecumā 35
Bērna attīstība 4–5 gadu vecumā 36
Bērna attīstība 5–6 gadu vecumā 37
Bērna attīstības 6–7 gadu vecumā 39
Attīstības un uzvedības saistība pirmsskolas vecumā 40
Pedagoga un vecāku pieeja bērna attīstības atbalstam dažādos vecumposmos 40
Vardarbība, tās pazīmes un veidi starp bērniem 41
Vardarbība pret bērniem no pieaugušajiem: pazīmes un veidi 47
Praktiskā rokasgrāmata pedagogiem 50
Starpinstitucionālā sadarbība bērna uzvedības problēmu un vardarbības gadījumu risināšanā 52

TERMINU SKAIDROJUMI

Atbalsta speciālists	izglītības iestādes vai klīniskais psihologs, saskaņā ar Psihologu likumā noteikto, ir izglītības un skolu psihologs un klīniskais un veselības psihologs logopēds, sociālais pedagogs, skolotājs logopēds, speciālais pedagogs, medicīnas māsa vai ergoterapeits
Atbalsta personāls	starpdisciplināra profesionāļu grupa, kas sadarbojas, lai nodrošinātu bērna attīstībai labvēlīgu vidi un risinātu grūtības - atbildīgais pedagogs, atbalsta speciālisti, vadītājs vai vietnieks, vecāki
Pedagogs	fiziskā persona, kurai ir Izglītības likumā vai citā normatīvajā aktā noteiktā izglītība un profesionālā kvalifikācija un kura piedalās pirmsskolas izglītības programmas īstenošanā
Atbildīgais pedagogs	pirmsskolas izglītības pedagogs vai cits izglītības iestādes vadītāja noteikts izglītības iestādes darbinieks, kuram uzdots reaģēt un iesaistīties gadījuma risināšanā
Bērns	bērns, kas apgūst izglītības programmu pirmsskolas izglītības iestādē. Pirmsskolas programmu var īstenot arī skola, piemēram, sākumskola vai pamatskola.
Vecāks	bērna vecāki, likumiskais pārstāvis, aizbildnis, bāriņtiesa, ja bērns ievietots audžuģimenē, vai tā pilnvarotie pārstāvji, ārpusģimenes aprūpes iestādes vadītājs
Cita institūcija	pašvaldības izglītības pārvalde, sociālais dienests, bāriņtiesa, pašvaldības policija, Valsts policija, Bērnu aizsardzības centrs (turpmāk – Centrs), ārstniecības iestāde un citi dienesti atbilstoši jomai un kompetencei, nevalstiskās organizācijas
Izglītības iestādes dibinātājs	pašvaldība, privāta juridiska persona, fiziska persona
Krīzes komanda	izglītības iestādes izveidota komanda, kura krīzes situācijā rīkojas saskaņā ar izglītības iestādes iepriekš izstrādātu plānu vai atbilstoši izglītības iestādes vadītāja noteiktajiem uzdevumiem pēc iespējas ātrākas un efektīvākas palīdzības nodrošināšanai visām gadījumā iesaistītajām pusēm

Pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupa	pašvaldības izveidota konsultatīva, koleģiāla institūcija, kura izskata individuālus gadījumus saistībā ar iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem, ja ir nepieciešama ātra rīcība un vairāku institūciju sadarbība, kā arī ja radušos situāciju nav iespējams atrisināt vienas institūcijas ietvaros vai nav to izdevies atrisināt ilgstošā laikposmā
Starpinstitūcionālā sadarbības sanāksme	sanāksme, kurā piedalās dažādu institūciju pārstāvji ar mērķi vienoties par koordinētu atbalstu bērnam, kura uzvedība, emocionālā, sociālā vai fiziskā attīstība rada bažas un kuru risināšanai nepieciešama vairāku institūciju iesaiste
Starpinstitūciju sadarbības komanda	izglītības iestādes sasaukta starpprofesionāļu jeb multidisciplinārās sadarbības grupa (tiek pieaicināti citu institūciju pārstāvji) individuāla gadījuma risināšanai izglītības vidē, kad gadījums ar izglītības iestādes resursiem dažādu iemeslu dēļ nav atrisināms
Preventīvie pasākumi	darbības, ko veic, lai novērstu agresīvas uzvedības rašanos
Uzvedības problēmas	atkārtotas vai situācijai neatbilstošas bērna rīcības izpausmes, kas traucē viņa paša vai citu bērnu mācīšanās procesu, drošību, emocionālo labsajūtu vai grupas sociālo vidi. Izpaužas dažādās formās — no nepiemērotas uzvedības līdz agresīvai vai uzvedības traucējumiem
Nepiemērota uzvedība	vecumam neatbilstoša, situācijai neadekvāta vai sociāli nepieņemama uzvedība, kas var rasties epizodiski un bieži ir saistīta ar attīstības posmu, nogurumu, stresu vai bērna vēlmi izrādīt emocijas
Agresīva uzvedība	apzināta vai impulsīva rīcība, kas vērsta uz citu personu, priekšmetu vai pašam pret sevi ar nolūku nodarīt kaitējumu vai izrādīt varu. Tā var būt fiziska, verbāla vai emocionāla
Uzvedības traucējumi	noturīgas, atkārtotas un intensīvas uzvedības problēmas, kas būtiski ietekmē bērna sociālo funkcionēšanu, mācību sasniegumus un attiecības ar citiem, un kuru cēlonis var būt psiholoģiski, emocionāli vai neirobioloģiski faktori

IEVADS

Vadlīniju mērķis ir pilnveidot un sniegt izglītības iestāžu, kas īsteno pirmsskolas izglītības programmas (turpmāk – pirmsskola), personālam zināšanas un prasmes par uzvedības problēmu prevenciju un tās nozīmi, pirmsskolas vecuma bērnu nepiemērotu uzvedību, agresīvu uzvedību un uzvedības traucējumiem, lai pirmsskolas personāls varētu savlaicīgi reaģēt un risināt gadījumus, kā arī īstenot atbilstošu rīcību gadījumā, kad bērna rīcība apdraud savu vai citu personu dzīvību, veselību un drošību pirmsskolas vidē. Lai sasniegtu efektīvāko rezultātu un novērstu/mazinātu bērnu uzvedības problēmu rašanās risku, ir svarīgi savlaicīgi reaģēt uz uzvedības problēmu izpausmēm, noskaidrot to cēloņus un sniegt bērniem nepieciešamo atbalstu.[1],[2],[3],[4],[5]

Pirmsskolas vecuma bērnu emocionālā un sociālā attīstība ir viens no būtiskākajiem personības veidošanās posmiem. Šajā laikā bērns apgūst emociju pašregulāciju, sociālās normas, sadarbības un komunikācijas prasmes. Bieži vien bērna uzvedības problēmas šajā posmā ir saistītas ar attīstības īpatnībām, pārejas posmiem un vides faktoriem.[6],[7],[8],[9]

Savlaicīga, profesionāla un saskaņota pirmsskolas personāla rīcība ļauj novērst iespējamu uzvedības problēmu padziļināšanos, veicina bērna iekļaušanos grupā, drošu emocionālo vidi un veiksmīgu mācību procesu.[10],[11]

Tēmas aktualitāti nosaka arī iekļaujošas izglītības principa īstenošana, kas noteikta Izglītības likuma 3. panta pirmajā daļā, paredzot, ka izglītības process nodrošina katram bērnam iespēju attīstīties atbilstoši viņa spējām un vajadzībām, kā arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantā noteiktās bērna tiesības uz drošu un atbalstošu vidi.[12],[13],[14],[15]

[1] Terrie E. Moffitt, "Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy," Psychological Review 100, no. 4: 674–701(1993).

[2] Richard E. Tremblay, "Developmental Origins of Disruptive Behaviour Problems: The 'Original Sin' Hypothesis," Journal of Child Psychology and Psychiatry 51, no. 4: 341–367 (2010).

[3] Susan B. Campbell, Behavior Problems in Preschool Children: Clinical and Developmental Issues (New York: Guilford Press, 2002).

[4] Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills (Paris: OECD Publishing, 2015).

[5] United Nations Children's Fund (UNICEF), A World Ready to Learn: Prioritizing Quality Early Childhood Education (New York: UNICEF, 2019).

[6] Susanne A. Denham, "Social-Emotional Competence as Support for School Readiness," Early Education and Development 17, no. 1: 57–89 (2006).

[7] Jack P. Shonkoff and Deborah A. Phillips, eds., From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development (Washington, DC: National Academy Press, 2000).

[8] Center on the Developing Child at Harvard University, Building the Brain's "Air Traffic Control" System: How Early Experiences Shape the Development of Executive Function (Cambridge, MA: Harvard University, 2011).

[9] Nancy Eisenberg, Tracy L. Spinrad, and Natalie D. Eggum, "Emotion-Related Self-Regulation and Its Relation to Children's Maladjustment," Annual Review of Clinical Psychology 6: 495–525 (2010).

[10] Carolyn Webster-Stratton and M. Jamila Reid, The Incredible Years Parents, Teachers, and Children Training Series (Seattle, WA: Incredible Years, 2010).

[11] World Health Organization, INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children (Geneva: World Health Organization, 2016).

[12] Izglītības likums, 3. pants, 1. un 2. punkts, pieņemts 1998. gada 29. oktobrī, spēkā esošā redakcija, Latvijas Vēstnesis, 343/344 (1998).

[13] Bērnu tiesību aizsardzības likums, 6. panta 2.1. punkta 10. apakšpunkts, pieņemts 1998. gada 16. jūnijā, spēkā esošā redakcija, Latvijas Vēstnesis, (1998).

[14] Ministru kabinets noteikumi Nr. 716 "Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām", pieņemti 2018. gada 21. novembrī, Latvijas Vēstnesis, 236 (2018).

[15]Valsts izglītības satura centrs, Ieteikumi iekļaujošas izglītības īstenošanai (Rīga: VISC, 2017), https://registri.visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/metiet_iekl_izgl_ist.pdf.

Šajās vadlīnijās tiek lietots termins "**agresīva uzvedība**", nevis "vardarbība", jo pirmsskolas vecuma bērnu rīcība pārsvarā nav apzināta un mērķtiecīgi kaitējoša. Agresīva uzvedība šajā vecumposmā visbiežāk ir emociju regulācijas, impulsu kontroles, komunikācijas vai sociālo prasmju grūtību izpausme, kas prasa pedagoģisku un psiholoģisku atbalstu, nevis disciplināru vai juridisku vērtējumu.[1, 2],[3],[4]

Savukārt jēdziens "vardarbība" tiek lietots situācijās, kurās notiek apzināta, mērķtiecīga un atkārtota citas personas aizskaršana vai kaitējuma nodarīšana, kas pirmsskolas vecuma bērniem parasti nav raksturīga.[5],[6],[7]
Tādējādi šo vadlīniju kontekstā jēdziens "agresīva uzvedība" tiek lietots, lai precīzāk raksturotu bērna uzvedības izpausmes pirmsskolas vidē un izvairītos no juridiski neatbilstošas terminoloģijas lietošanas, vienlaikus saglabājot uzsvaru uz pedagoģisko un attīstības atbalstu.
Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību konvencijas 3. panta 1. punktā noteikts, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic pašvaldību iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, **primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm**.[8],[9]

[1] Richard E. Tremblay et al., "Physical Aggression during Early Childhood: Trajectories and Predictors," Pediatrics 114, no. 1 (2004): e43–e50.
[2] Lenneke R. A. Alink et al., "The Early Childhood Aggression Curve: Development of Physical Aggression in 10- to 50-Month-Old Children," Child Development 77, no. 4 : 954–966 (2006).
[3] American Academy of Pediatrics, "Policy Statement: The Power of Play in Promoting Healthy Child Development" (Elk Grove Village, IL: American Academy of Pediatrics, 2018).
[4] Daniel J. Siegel and Tina Payne Bryson, The Whole-Brain Child (New York: Delacorte Press, 2012).
[5] Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. Annual Review of Psychology, 53, 27–51.
[6] Kenneth A. Dodge, John D. Coie, and David Lynam, "Aggression and Antisocial Behavior in Youth," in Handbook of Child Psychology, 6th ed. (Hoboken, NJ: Wiley, 2006).
[7] World Health Organization, World Report on Violence and Health (Geneva: World Health Organization, 2002).
[8] Apvienoto Nāciju Organizācijas, Bērnu tiesību konvencija, 3. pants 1. punkts (1989).
[9] United Nations Committee on the Rights of the Child (2013). General Comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration.

UZVEDĪBAS PROBLĒMAS BĒRNIEM PIRMSSKOLAS VECUMĀ

Bērna uzvedība ir ārēji novērojama viņa emocionālās, kognitīvās un sociālās attīstības izpausme. Uzvedība atspoguļo bērna iekšējo stāvokli, spēju regulēt emocijas, sadarboties, ievērot noteikumus un reaģēt uz dažādām situācijām. **Pirmsskolas vecuma posmā (no 1,5 līdz 7 gadiem) bērna uzvedība ir ļoti dinamiska un mainīga**, to ietekmē bērna attīstības pakāpe, temperaments, pieredze, ģimenes, izglītības vides nosacījumi un veselības stāvoklis. Bērna uzvedība šajā vecumposmā nav pilnībā apzināta – bieži tā ir reakcija uz emocijām, vajadzībām vai situāciju, nevis apzināta rīcība ar mērķi pārkāpt noteikumus vai kaitēt citiem. Tādēļ uzvedības problēmas pirmsskolā jāuztver kā signāls par bērna grūtībām, nevis sodāma rīcība. [1],[2],[3],[4],[5]

Tipiska (normatīva) **uzvedība** bērniem ir daudzveidīga, tai raksturīgas galvenokārt šādas iezīmes:

- spontanitāte un kustīgums, tieksme izpētīt vidi un pārbaudīt robežas, grūtības ar emociju regulēšanu (“es gribu tūlīt” princips);
- egocentrisms – bērns vēl nespēj pilnībā izprast citu cilvēku perspektīvu;
- impulsivitāte un īslaicīga uzmanība, vēlme iesaistīties spēlēs, sacensties, uzvarēt;
- emocionālas reakcijas (smiekli, dusmas, raudāšana) kā pašregulācijas mehānisms.

Šāda uzvedība ir normāla bērna attīstības sastāvdaļa, un to ar pedagoģisku atbalstu un emocionālu drošību iespējams virzīt uz sociāli pieņemamu rīcību.[6],[7],[8],[9],[10]

Uzvedības problēmas parādās, kad bērna reakcijas atkārtojas, pastiprinās vai traucē pašam bērnam un citiem. Tās var izpausties kā:

- bieža dusmu izrādīšana, raudāšana, skaļa protesta uzvedība;
- noteikumu ignorēšana vai apzināta pārkāpšana, grūtības pieņemt “nē” vai zaudēt spēlē;
- fiziska rīcība pret citiem (grūstīšanās, sišana, kniebšana), priekšmetu bojāšana;
- spēcīga emocionāla uzbudināmība;
- pārlieku noslēgta, izvairīga vai pašdestruktīva uzvedība.

Šādās situācijās ir svarīgi ne tikai reaģēt uz uzvedību, bet arī meklēt tās cēloņus – emocionālus, attīstības, komunikācijas vai ģimenes faktorus.[11],[12]

[1] Urie Bronfenbrenner, The Ecology of Human Development (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979).
[2] Shonkoff and Phillips, From Neurons to Neighborhoods.
[3] Denham, “Social-Emotional Competence as Support for School Readiness.”
[4] Eisenberg, Spinrad, and Eggum, “Emotion-Related Self-Regulation and Its Relation to Children’s Maladjustment.
[5] Center on the Developing Child at Harvard University, Building the Brain’s “Air Traffic Control” System.
[6] Jean Piaget, The Origins of Intelligence in Children (New York: International Universities Press, 1952).
[7] Lev S. Vygotsky, Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978).
[8] Ross A. Thompson, “Socialization of Emotion and Emotion Regulation in the Family,” v Handbook of Socialization, red. Joan E. Grusec un Paul D. Hastings (New York: Guilford Press, 2014), 173–200
[9] Laura E. Berk, Child Development, 9th ed. (Boston: Pearson, 2013).
[10] Tremblay, “Developmental Origins of Disruptive Behaviour Problems” (2010).
[11]Susan B. Campbell, Behavior Problems in Preschool Children: Clinical and Developmental Issues (New York: Guilford Press, 2002).
[12] OECD, Skills for Social Progress (2015).

Pirmsskolas vecuma bērnu **uzvedības problēmas** galvenokārt tiek aplūkotas **vecumposmā no 3 līdz 7 gadu vecumam**, kas var izpausties dažādos veidos, ietekmējot bērna attiecības ar vienaudžiem, pieaugušajiem, kā arī apgrūtinot adaptāciju izglītības vidē. Svarīgi ir savlaicīgi identificēt novirzes no tipiskas attīstības, lai nodrošinātu atbilstošu intervenci un novērstu nopietnāku psihosociālu problēmu attīstību turpmākajā dzīvē.[1],[2],[3] Atšķirība starp **nepiemērotu uzvedību, agresīvu uzvedību un uzvedības traucējumiem** ir būtiska, un to izpratne ir svarīga gan pedagogiem, gan vecākiem, gan speciālistiem. Galvenā atšķirība slēpjas **uzvedības intensitātē, regularitātē, noturībā un tās ietekmē uz bērna funkcionēšanu.**[1],[2],[3]
Atšķirība starp nepiemērotu uzvedību, agresīvu uzvedību un uzvedības traucējumiem ir būtiska, un to izpratne ir svarīga gan pedagogiem, gan vecākiem, gan speciālistiem. Galvenā atšķirība slēpjas uzvedības intensitātē, regularitātē, noturībā un tās ietekmē uz bērna funkcionēšanu.[4],[5],[6],[7]
Bērna uzvedība pirmsskolas vecumā jāuztver kā mācīšanās process – bērns mācās pārvaldīt emocijas, sadarboties un ievērot noteikumus. Pedagoga uzdevums ir novērot, interpretēt un atbalstīt, nevis tikai reaģēt. Uzvedības problēmu risināšanā galvenais ir attiecības, konsekvence un sadarbība ar ģimeni, kā arī atbalsta komandas un speciālistu iesaiste, ja uzvedība kļūst bieža, intensīva vai ilgstoša.

[1] Webster-Stratton and Reid, The Incredible Years Program (2010).
[2] World Health Organization, INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children (Geneva: World Health Organization, 2016).
[3] UNICEF, A World Ready to Learn
[4] American Psychiatric Association, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th ed. (Arlington, VA: American Psychiatric Publishing, 2013).
[5] World Health Organization, International Classification of Diseases, 11th Revision (ICD-11) (Geneva: World Health Organization, 2019).
[6] Russell A. Barkley, Attention-Deficit Hyperactivity Disorder: A Handbook for Diagnosis and Treatment, 4th ed. (New York: Guilford Press, 2015).
[7] Paul J. Frick and Joel T. Nigg, “Current Issues in the Diagnosis of ADHD, ODD, and Conduct Disorder,” Annual Review of Clinical Psychology 8 (2012): 77–107.

UZVEDĪBAS PROBLĒMU SALĪDZINĀJUMS			
Veids	**Nepiemērota uzvedība**	**Agresīva uzvedība**	**Uzvedības traucējumi**
Raksturo-jums	• vecumam neatbilstoša, situācijai neadekvāta vai sociāli nepieņemama uzvedība, kas var rasties epizodiski un bieži ir saistīta ar attīstības posmu, nogurumu, stresu vai bērna vēlmi izrādīt emocijas	• fiziska vai verbāla rīcība, kas izraisa vai var izraisīt citu personu vai sevis apdraudējumu (sišana, kliegšana, priekšmetu mētāšana, apvainojumi)	• atkārtota, noturīga un intensīva neatbilstoša uzvedība, kas pārkāpj sociālās normas, neciena autoritātes, un būtiski traucē bērna adaptācijai ģimenē, izglītības iestādē vai sabiedrībā. Bieži saistīti ar medicīniskām diagnozēm (piemēram, UDHS, AST u.c.)
Pazīmes	• parasti īslaicīga un situatīva; • reaģē uz pedagoģisku vadību un robežu noteikšanu; • atbilst bērna normālai attīstībai, īpaši stresa situācijās; • nerada būtisku kaitējumu sev vai citiem; • neietekmē ilgstoši bērna spēju funkcionēt grupā vai ģimenē	• var būt pēkšņa vai uzkrāta dusmu reakcija; • bieži saistīta ar frustrāciju, trauksmi vai nespēju kontrolēt emocijas; • izpaužas fiziski (sišana, grūstīšanās) vai verbāli (kliegšana, lamāšanās); • var būt vērsta pret citiem vai pret sevi; • pēc epizodes bērns bieži izjūt nožēlu vai vainas sajūtu	• pastāvīga un sistemātiska; • nepakļaujas ierastajām audzināšanas metodēm; • neatbilst bērna vecumposma attīstības līmenim; • negatīvi ietekmē akadēmisko, sociālo un emocionālo funkcionēšanu
Piemēri	• raudāšana, kad bērns nesaņem kāroto mantu; • spītēšanās vai atteikšanās izpildīt pieaugušo prasību; • pārmērīga aktivitāte dienas beigās; • greizsirdība pret jaunāku brāli vai māsu	• sišana, grūstīšanās, kniebšana vai speršana citiem; • kliegšana, lamāšanās vai apvainojumi; • priekšmetu mētāšana dusmu brīdī; • dusmu lēkmes, kad bērns jūtas neizprasts vai ierobežots; • pašsavainojoša rīcība (piem., sišana sev pa galvu, graušana pirkstos)	• regulāra agresija pret vienaudžiem vai pieaugušajiem; • apzināta mantu bojāšana vai zādzības; • klaja autoritāšu ignorēšana vai izaicināšana; • atkārtota melošana, manipulācijas, antisociāla uzvedība

Pirmsskolas vidē ir iespējams saskarties arī ar bērna kaitējošu seksuālu uzvedību, kas ir uzvedība, ko raksturo bērnu seksuāla rakstura izteikumi vai darbības, kas neatbilst viņu vecumposmam un var nodarīt kaitējumu pašam vai citiem bērniem.

Bērna seksuālo uzvedību iedala: vecumposmam atbilstoša, nepieciešama pastiprināta uzmanība un bīstama vai kaitējoša. Atbilstošas rīcības veikšanai pēc novērotās bērna uzvedības, ir būtisks kopējais notikuma konteksts un atbilstošas zināšanas par bērnu seksuālo attīstību.[1]

[1] Bērnu aizsardzības centrs. Bērnu seksuālās uzvedības novērtēšanas luksofors, 2026

RISKA UN AIZSARGĀJOŠIE FAKTORI BĒRNA UZVEDĪBAS PROBLĒMU VEIDOŠANĀS NOVĒRŠANAI

Faktoru grupa	Riska faktori	Aizsargājošie faktori	Pedagoga rīcība
Individualie faktori	• zems pašvērtējums, trauksmainība, impulsivitāte; • grūtības kontrolēt emocijas un dusmas; • ierobežotas sociālās un komunikācijas prasmes; • zema frustrācijas tolerance (ātri zaudē pacietību, dusmojas); • agrīna pieredze ar agresiju vai vardarbību	• attīstītas emociju pašregulācijas un komunikācijas prasmes; • pozitīvs pašvērtējums un ticība savām spējām; • spēja meklēt palīdzību un risināt konfliktus miermīlīgi; • empātija un vēlme sadarboties ar vienaudžiem; • pozitīva pieredze atzinības un veiksmes situācijās	• veicina pozitīvu pašvērtējumu, sniedz uzslavas par centību, ne tikai rezultātu; • iemāca emociju atpazīšanu un regulēšanas stratēģijas rotaļās un sarunās; • piedāvā atbilstošas aktivitātes, kas veicina pašizpausmi un panākumu sajūtu; • iesaista atbalsta speciālistus (psihologu, sociālo pedagogu), ja traucējumi pastāvīgi
Ģimenes un aprūpes vide	• vecāku emocionāla distancētība, noraidoša vai nekonsekventa audzināšana; • vardarbība, pārmērīga kontrole vai pamešana novārtā ģimenē; • hroniski konflikti vai nestabila ģimenes vide; • pārmērīga aizsargāšana vai nepietiekama iesaiste; • sociālekonomiskas grūtības, stress mājās	• drošas, siltas un stabilas attiecības ar vecākiem; • vecāku konsekvence un emocionāls atbalsts; • skaidras robežas un taisnīgi noteikumi; • vecāku iesaiste bērna dzīvē un interesēs; • pozitīvs audzināšanas modelis ģimenē	• sadarbojas ar vecākiem, regulāri sniedz atgriezenisko saiti par bērna uzvedību; • piedāvā atbalsta resursus un konsultē par pozitīvas audzināšanas metodēm; • piesaista speciālistus (psihologu, sociālo pedagogu), ja novērojama riska vide mājās; • veido uzticības pilnas attiecības ar ģimeni, balstoties uz sadarbību, ne nosodījumu

Faktoru grupa	Riska faktori	Aizsargājošie faktori	Pedagoga rīcība
Sociālā un izglītības vide	• negatīva vienaudžu ietekme, izstumšana vai emocionāla vardarbība grupā; • neiekļaujoša pieaugušo attieksme; • pārāk augstas vai pārāk zemas prasības bērnam; • nedroša vai neprognozējama iestādes vide	• droša, iekļaujoša un atbalstoša grupas vide; • pedagogu pozitīva un saprotoša attieksme; • cieņpilnas attiecības starp bērniem un pieaugušajiem; • pedagogu un vecāku sadarbība bērna atbalstam; • iespējas attīstīt sociālās un emocionālās prasmes rotaļās un aktivitātēs	• nodrošina drošu un paredzamu vidi ar skaidriem noteikumiem un robežām; • veicina cieņpilnas attiecības grupā, izmantojot pozitīvās uzvedības stratēģijas; • iesaista bērnus lomu spēlēs un aktivitātēs, kas attīsta sadarbību un empātiju; • savlaicīgi reaģē uz izstumšanu, konfliktiem un emocionāliem pāridarījumiem starp bērniem; • veicina pozitīvu komunikāciju starp kolēģiem, ģimenēm un atbalsta personālu

UZVEDĪBAS PROBLĒMU PIEMĒRI PIRMSSKOLĀ

Uzvedības problēmu veids	Piemēri
Destruktīva saskarsme	• agresīvs saskarsmē ar vienaudžiem (kniebj, kož, sit, skrāpē u.c.); • agresīvs saskarsmē ar pieaugušajiem (kniebj, kož, sit, skrāpē u.c.).
Destruktīva uzvedība	• bojā vai iznīcina lietas (lauž rotaļlietas, plēš grāmatas u.c.) vai bojā telpas; • moka dzīvniekus, putnus.
Izaicinoša saskarsme	• neatlaidīgi pieprasa, lai citi pievērš viņam uzmanību; • izturas egoistiski (uzskata, ka visas rotaļlietas vai saldumi paredzēti tikai viņam u. c.); • iejaucas citu rotaļās vai sarunās; • cenšas pēc iespējas mazāk sarunāties ar citiem; • izvairās skatīties sarunu biedra acīs; • pārkāpj noteikumus, rīkojas pretēji prasībām vai norādījumiem; • izraisa konfliktus ar vienaudžiem un/ vai pieaugušajiem; • melo; • ir spītīgs, ietiepīgs; • izvairās no vadošām lomām spēlēs un rotaļās.
Noteikumu neievērošana	• atsakās apmeklēt pirmsskolu; • bēg no mājām vai aprūpes iestādes; • neievēro pieaugušo prasības.
Uzvedības un saskarsmes nepietiekama pašregulācija	• ilgstoši nespēj nomierināties, pārslēgties uz citu emocionālo stāvokli; • bieži raud, ir nomākts, sliktā garastāvoklī, drūms, neiepriecināms; • nespēj sagaidīt savu kārtu uzdevumos un rotaļās, uzsāk darbību pirms signāla; • nespēj sekot norādījumiem, lai pabeigtu darbu; • rotaļājas pārmērīgi trokšņaini, ir grūtības spēlēties klusumā; • nespēj mierīgi rotaļāties vai pavadīt brīvo laiku; • nespēj ilgi noturēt uzmanību mācoties vai rotaļājoties; • kļūst nedrošs, ja tuvumā nav vecāku vai citu pieaugušo; • nepieņem pārmaiņas (citu apģērbu, jaunas rotaļlietas, ēdienu u. c.), rotaļājas ar vienām un tām pašām rotaļlietām; • skraida vai kāpelē situācijās, kurās tas nav atļauts; • nespēj būt mierīgs (visu laiku nemierīgi kustina rokas un kājas, grozās uz krēsla, ir pārāk aktīvs, kustīgs, arī tad, ja viņam aizrāda); • rodas iespaids, ka bērns nedzird, ko viņam saka; • spēj veikt uzdevumu tikai tad, ja norādījumus atkārto vairākkārt; • ar grūtībām iekļaujas aktivitātēs, kurās jāievēro noteikumi; • cenšas izvairīties no kopējām rotaļām, ilgstoši spēlējas vienatnē un nevēlas, ka viņu traucē; • atsakās kopā ar citiem bērniem dziedāt, dejot, sportot, iet pastaigās;

	• neveido sirsnīgas un iejūtīgas attiecības ar vienaudžiem un/vai pieaugušajiem; • nelabprāt iziet no mājām; • pārāk jūtīgi reaģē uz aizrādījumiem (kliedz, krīt zemē, spārdās, plēš mantas, skrien prom, kļūst uzbudināts un ir grūti nomierināms); • pieļauj neuzmanības kļūdas mācībās vai rotaļās; • atkārtoti un ilgstoši zīmē vienu un to pašu; • izturas apātiski, vienaldzīgi.

PIRMSSKOLAS RĪCĪBA BĒRNA UZVEDĪBAS PROBLĒMU GADĪJUMOS

Pirmsskolas rīcība bērna agresīvas vai citādi problemātiskas uzvedības gadījumos tiek īstenota pakāpeniski, nodrošinot drošu vidi, bērna individuālo vajadzību ievērošanu un ciešu sadarbību ar vecākiem un atbalsta personālu. Rīcība tiek noteikta atbilstoši situācijas nopietnībai un atkārtotībai.

1. LĪMENIS – PEDAGOGA NOVĒROJUMS UN SĀKOTNĒJĀ RĪCĪBA

Piemērs.
"Ģimenes vidē bērnam E novērotas pašregulācijas un emociju kontroles grūtības. Konfliktsituācijās ar vecākiem bērnam raksturīgas spēcīgas emocionālas reakcijas, kas izpaužas impulsīvā, uz pieaugušajiem vērstā nepiemērotā uzvedībā. Neskatoties uz vecāku īstenotajiem pozitīvās disciplinēšanas paņēmieniem un robežu noturēšanu, bērnam joprojām nepieciešams pieaugušā atbalsts emociju vadīšanā, kas liecina par nepietiekami attīstītām pašregulācijas prasmēm un iespējamām uzvedības regulācijas problēmām."

Mērķis: savlaicīgi identificēt problēmu un novērst nepiemērotas uzvedības atkārtošanos.

1. Pedagogs novēro bērna uzvedību, fiksē novirzes no ierastās uzvedības un, ja nepieciešams, veic situācijas aprakstu.
2. Nepiemērotas uzvedības gadījumā pedagogs nekavējoties nodrošina bērna un citu personu drošību, reaģējot mierīgi un konsekventi.
3. Pēc situācijas pedagogs analizē notikušo, noskaidro iespējamos cēloņus un sniedz bērnam emocionālu atbalstu.
4. Pedagogs informē bērna vecākus par novēroto uzvedību un veic saskaņošanu par iespējamiem kopīgiem rīcības soļiem.
5. Ja nepieciešams, pedagogs konsultējas ar iestādes atbalsta personālu (piemēram, psihologu, speciālo pedagogu).

2. LĪMENIS – VADĪBAS IESAISTE

Piemērs.
"Pirmsskolā bērnam E ilgstoši novērotas izteiktas uzvedības un socioemocionālās regulācijas grūtības, kurām raksturīga negatīva dinamika. Bērnam periodiski izpaužas impulsīva agresīva uzvedība – fiziska ietekme uz vienaudžiem (sišana, kniebšana), priekšmetu mešana un mēbeļu gāšana, kā rezultātā cietusi grupas biedrene. Agresīvās reakcijas bieži ir situatīvi neadekvātas un rodas bez skaidri identificējama provocējoša faktora vai neatbilstības gadījumos starp bērna gaidām un reālo situāciju. Emocionāla spriedze tiek izpausta ar intensīviem emocionāliem uzliesmojumiem un skaļu kliegšanu. Neskatoties uz īstenotajiem pedagoģiskajiem un psiholoģiskajiem atbalsta pasākumiem, uzvedības problēmas saglabājas, kas liecina par iespējamiem uzvedības un attīstības regulācijas traucējumiem un būtiski apgrūtina bērna adaptāciju izglītības vidē."

Mērķis: nodrošināt koordinētu rīcību un vienotu pieeju bērna uzvedības regulācijai.

1. Ja nepiemērotas uzvedības gadījumi atkārtojas vai pastiprinās, pedagogs nodrošina bērna un citu personu drošību, reaģējot mierīgi un konsekventi.
2. Pedagogs informē pirmsskolas vadītāju, kurš rīkojas atbilstoši kompetencei.
3. Pirmsskolas vadītājs nodrošina atbalsta personāla iesaisti situācijas izvērtēšanā un kopā ar pedagogu izstrādā bērna individuālu atbalsta plānu.
4. Atbalsta plānā iekļauj pedagoģiskos un psiholoģiskos pasākumus, sadarbības formas ar vecākiem un atbildīgo personu noteikšanu.
5. Par plāna izstrādi tiek informēti un tā īstenošanā tiek iesaistīti bērna vecāki.

3. LĪMENIS – PAPILDU SPECIĀLISTU UN INSTITŪCIJU IESAISTE

Piemērs.
"Pirmsskolā bērnam E novērotas uzmanības, saskarsmes un emocionālās pašregulācijas grūtības, kas būtiski ietekmē mācību un socializācijas procesu. Bērnam raksturīgas koncentrēšanās grūtības, impulsivitāte un tendence izaicināt vienaudžus un traucēt nodarbības. Neveiksmes situācijās izpaužas pavājināta frustrācijas tolerance, kas nereti rezultējas agresīvu impulsu izlādes veidā un rīcības seku neizvērtēšanā. Saskarsmē ar vienaudžiem novērots samazināts elastīgums, dusmošanās un atteikšanās iesaistīties kopīgās aktivitātēs, ja netiek ievēroti bērna nosacījumi. Uzvedības izpausmju noturība un to ietekme uz izglītības procesu liecina par iespējamiem uzmanības, uzvedības un emocionālās regulācijas traucējumiem, kuru veidošanos var pastiprināt arī vides un mijiedarbības faktori."

Mērķis: nodrošināt bērnam specializētu palīdzību un novērst agresīvas uzvedības eskalāciju.

1. Ja agresīva uzvedība nemazinās, rada apdraudējumu bērnam vai apkārtējiem un pirmsskola ir iesaistījusies situācijas risināšanā, pirmsskolas vadītājs sasauc paplašinātu sanāksmi ar atbalsta personālu un bērna vecākiem.
2. Pēc izvērtējuma pirmsskolas vadītājs nepieciešamības gadījumā iesaista pašvaldības izglītības pārvaldes speciālistus, sociālo dienestu, bāriņtiesu un/vai citas institūcijas.

3. Tiek izvērtēta nepieciešamība bērnu nosūtīt uz pedagoģiski medicīnisko komisiju, lai saņemtu atzinumu par atbalsta pasākumiem.
4. Visi pieņemtie lēmumi tiek dokumentēti un glabāti atbilstoši datu aizsardzības prasībām.

4. LĪMENIS – KRITISKA VAI ĀRKĀRTAS SITUĀCIJA

Piemērs.
"Pirmsskolas izglītības iestādē bērnam E novērotas smagas uzvedības regulācijas grūtības ar progresējošu negatīvu dinamiku. Bērnam regulāri izpaužas intensīva fiziska agresija pret vienaudžiem (sišana, košana, žņaugšana, apkārtējo priekšmetu mērķtiecīga izmantošana agresīvās darbībās pret citiem bērniem), kā rezultātā vairākiem grupas biedriem konstatēti miesas bojājumi. Vienlaikus novērotas autoagresīvas izpausmes – emocionālās spriedzes situācijās bērns apzināti nodara sev fizisku kaitējumu (sit galvu pret cietām virsmām, skrāpē sevi, rauj sev matus). Agresīvās epizodes ir neprognozējamas, strauji ekselējas, un to laikā bērns nav sasniedzams verbālai intervencei. Situācija būtiski apdraud gan paša bērna, gan apkārtējo bērnu fizisko drošību. Neskatoties uz visos iepriekšējos līmeņos īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pozitīvas izmaiņas nav sasniegtas, kas norāda uz iespējamiem nozīmīgiem bērna attīstības vai psihiskiem traucējumiem, kuru risināšanai nepieciešama neatliekama starpinstitūciju iesaiste un klīniskā izvērtēšana."

Mērķis: nodrošināt bērna un apkārtējo drošību, analizēt notikušās situācijas cēloņus un novērst to atkārtošanos.

1. Ja bērna uzvedība rada tiešu fizisku vai emocionālu apdraudējumu sev vai citiem, pedagogs nekavējoties nodrošina drošību un informē pirmsskolas vadītāju.
2. Pirmsskolas vadītājs, izvērtējot situācijas smagumu, informē bērna vecākus un, ja nepieciešams, piesaista neatliekamo medicīnisko palīdzību.
3. Ja nepieciešams, pirmsskolas vadītājs piesaista sociālo dienestu, bāriņtiesu, pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupu.
4. Pēc notikušā tiek sagatavots notikuma apraksts, veikta situācijas analīze un izstrādāts turpmākais rīcības un atbalsta plāns.
5. Pirmsskola nodrošina, ka bērns pēc incidenta saņem emocionālu atbalstu, kā arī tiek veikts preventīvs darbs ar iesaistītajiem bērniem un viņu vecākiem.

!!! Pirmsskola nodrošina, lai visi iesaistītie darbinieki būtu informēti par rīcības kārtību agresīvas uzvedības gadījumos. Iesaistes līmeņu ievērošana un savlaicīga sadarbība ar vecākiem un speciālistiem ir būtisks priekšnoteikums bērna drošībai, labbūtībai un emocionāli līdzsvarotai attīstībai.

GADĪJUMU RISINĀŠANAS IESPĒJAMIE SADARBĪBAS PARTNERI

Sociālais dienests	Pašvaldības izveidota iestāde, kas veic sociālo darbu un sniedz psihosociālo palīdzību, nodrošinot ģimenei nepieciešamo atbalstu un sociālos pakalpojumus (psihologa konsultācijas, grupu nodarbības, bērnu audzināšanas konsultācijas u.c.). Sociālā dienesta darbam būtiski, lai sniegtajā informācijā par gadījumu būtu aprakstīta: • uzvedības problēmu specifika un hronoloģija; • līdz šim veiktais darbs/pasākumi pirmsskolas situācijas risināšanai un kādi ir bijuši rezultāti; • pieejamā informācija par agresīvu uzvedību veikušo bērnu, viņa ģimeni; • informācija par cietušo bērnu, viņa ģimeni; • ieteikumi/priekšlikumi nepieciešamajam atbalsta veidam, sociālajiem pakalpojumiem.
Bāriņtiesa	Bāriņtiesa, saņemot informāciju par ģimeni, pastāvošajiem riskiem bērnam turpmāk atrasties likumisko pārstāvju aizgādībā, veic pārrunas ar likumisko pārstāvi, izvērtē situāciju un, nepieciešamības gadījumā, ierosina lietu par iespējamo bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu. Ierosinot lietu. tiek veikts risku novērtējums par ģimenē pastāvošajiem riskiem bērnam un likumiskajiem pārstāvjiem, un tiek uzlikts par pienākumu, sadarbībā ar pašvaldības sociālo dienestu, riskus novērst noteiktā termiņā. Gadījumā, ja likumiskie pārstāvji nesadarbojas, bāriņtiesa var lemt par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu. Bāriņtiesa var veikt arī pārrunas ar likumiskajiem pārstāvjiem vai veikt citas darbības, ja likumiskais pārstāvis nesadarbojas ar izglītības iestādi vai nenodrošina bērna izglītību. Bāriņtiesa, aizstāvot bērna personiskās intereses attiecībās ar vecākiem, aizbildņiem un citām personām, nosūta konsultācijas saņemšanai pie ģimenes ārsta, psihologa vai cita speciālista bērnu, ja bērna vecāki vai aizbildnis nepiekrīt konsultācijas saņemšanai. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73. panta pirmā daļa paredz, ka katrai personai ir pienākums nekavējoties ziņot policijai, Bērnu aizsardzības centram, bāriņtiesai vai sociālajam dienestam par likumpārkāpumu, kas vērsts pret bērnu, kā arī tad, ja personai ir aizdomas, ka bērnam ir priekšmeti, vielas vai materiāli vai pastāv apstākļi, kas var apdraudēt paša bērna vai citu personu dzīvību vai veselību.
Policija	Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73. panta pirmā daļa paredz, ka katrai personai ir pienākums nekavējoties ziņot policijai, Bērnu aizsardzības centram, bāriņtiesai vai sociālajam dienestam par likumpārkāpumu, kas vērsts pret bērnu, kā arī tad, ja personai ir aizdomas, ka bērnam ir priekšmeti, vielas vai materiāli vai pastāv apstākļi, kas var apdraudēt paša bērna vai citu personu dzīvību vai veselību. Policija, izvērtējot pieejamos resursus, organizē sadarbību ar pirmsskolu un, izvērtējot situāciju, izvēlas iespējamos preventīvos pasākumus noteiktā situācijā. Pirmsskola, izvērtējot gadījumu, var vērsties ar lūgumu policijā: • novadīt lekcijas grupai par savstarpējām attiecībām, pāridarījumiem, drošību; • piedalīties starpinstitūciju sanāksmēs;

	• piedalīties vecāku sapulcēs. Policija ir izstrādājusi nodarbības pedagogiem, ko pirmsskolas personāls attiecīgai grupai var novadīt bez īpašas sagatavošanās. Materiāli pieejami Valsts policijas interneta vietnē www.manadrosiba.lv
BAC	Bērnu aizsardzības centrs ir Labklājības ministrijas pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde bērnu aizsardzības jomā, kuras darbības mērķis ir sniegt atbalstu bērnu aizsardzības jomā bērniem un Bērnu tiesību aizsardzības likuma5. pantā minētajiem bērna tiesību aizsardzības subjektiem, kā arī uzraudzīt bērnu tiesību un interešu ievērošanu. Bērnu aizsardzības centrs veic uzraugošu, regulējošu, kā arī atbalsta funkciju.
Veselības aprūpes speciālisti	Bērnu psihiatrs ir ārsts, kas specializējas psihisko, emocionālo un uzvedības traucējumu diagnostikā un ārstēšanā, ja nepieciešams, arī medikamentozā veidā. Bērnu psihoterapeits palīdz gadījumos, ja bērnam ir uzvedības traucējumi, psihosomatiski traucējumi vai kādas citas psihoemocionālas ciešanas – sniedz konsultācijas, psihoemocionālo atbalstu, palīdz mazināt vardarbības izraisītās sekas, strādā pie bērna sociālo un komunikācijas prasmju uzlabošanas. Ģimenes ārsts, nepieciešamības gadījumā, seko līdzi bērna veselības stāvoklim, var sniegt atgriezenisko saiti izglītības iestādei. Cita ārstniecības persona, kas risina bērna individuālās vajadzības konkrētajā gadījumā.
Izglītības iestādes dibinātājs	Sniedz informatīvu un metodisku atbalstu pirmsskolai, piesaista speciālistus, kā arī sniedz informāciju par pašvaldībā pieejamiem pakalpojumiem. Dibinātājs vai izglītības pārvaldes iestāde (valsts vai pašvaldības iestāde vai pašvaldības struktūrvienība, kas pilda izglītības pārvaldes funkcijas) reaģē uz visiem iesniegumiem un informāciju par vardarbību izglītības iestādēs, iesaistās faktu noskaidrošanā, sniedz konsultatīvu palīdzību un seko situācijas risinājumam, kā arī motivē izglītības iestādes veikt preventīvus pasākumus un strādāt pie pedagogu un atbalsta personāla nodrošinājuma un izglītošanas, lai izglītības iestādēs veidotu drošu mikroklimatu. Dibinātājs vai izglītības pārvaldes iestādes speciālists sadarbībā ar izglītības iestādi izstrādā (vai pārskata izglītības iestādes izstrādāto) problēmu risināšanas plānu, individuālo izglītības programmas apguves plānu vai uzvedības korekcijas plānu.
Citas juridiskas un fiziskas personas	Mediators, nevalstiskās organizācijas, Izglītības kvalitātes valsts dienests u.c. atbilstoši jomai un kompetencei.

VECĀKU LĪDZDALĪBA

Izglītības procesa sekmīgā īstenošanā bērniem pirmsskolas vecumā bērnu vecumposma īpatnību dēļ ārkārtīgi būtiska ir vecāku līdzdalība, jo bērna uzvedības attīstība ir cieši saistīta ar ģimenē iemācītajām vērtībām, uzvedības modeļiem un emociju regulācijas prasmēm. Sadarbībā starp pirmsskolu un bērna vecākiem ir iespējams savlaicīgi, iespējami agrīnāk, īstenot darbības, kam var būt pozitīvs rezultāts bērna negatīvu ieradumu un uzvedības maiņā. Pirmsskolas pedagogi u. c. atbalsta personāls, pārrunājot savus novērojumus ar bērna primārajiem aprūpētājiem, var sniegt ieteikumus un informāciju par sociālajiem pakalpojumiem, dažādiem palīdzības veidiem, speciālistiem un palīdzības saņemšanas iespējām. [1],[2], [3],[4]

Pirmsskolas vecuma bērnu vecāku līdzatbildība nozīmē aktīvu iesaisti un konsekventu sadarbību ar pedagogu un atbalsta personālu disciplīnas nodrošināšanā pirmsskolas un mājas vidē. Tikai ciešā partnerībā starp ģimeni un pirmsskolu iespējams nodrošināt vienotu, bērnam saprotamu uzvedības vadības sistēmu un veicināt viņa sociāli emocionālo kompetenču attīstību.[5]

NORMATĪVAIS REGULĒJUMS

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta trešajā daļā noteikts, ka bērna tiesību aizsardzība īstenojama, sadarbojoties ar ģimeni, valsts un pašvaldību institūcijām, sabiedriskajām organizācijām un citām fiziskajām un juridiskajām personām. Institūciju sadarbības organizēšanu un kārtību, kādā īstenojama bērnu tiesību aizsardzība, nosaka Ministru kabineta 2017. gada 12.septembra noteikumi Nr. 545 "Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā".
Izglītības likuma 58. panta pirmās daļas 1., 2. un 3. punktā noteikts, ka likumiskajiem pārstāvjiem ir pienākums sadarboties ar izglītības iestādi, kurā mācās bērns, tai skaitā ar pedagogiem un citām izglītības procesa īstenošanā iesaistītajām personām, kā arī bērna izglītības nodrošināšanas jautājumos – ar pašvaldību, ievērot izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumus, vispārējās uzvedības un ētikas normas un ievērot bērnu, pedagogu un citu personu likumiskās tiesības un intereses, savukārt 4.punkts nosaka vecāku pienākumu informēt izglītības iestādes vadītāju par bērna veselības stāvokli un jebkādiem citiem apstākļiem, kas var būtiski ietekmēt izglītības procesu un būt nozīmīgi tajā iesaistītajām personām.
Izglītības likuma 57. panta 2. punktā noteikts, ka likumiskajiem pārstāvjiem ir tiesības piedalīties mācību procesa pilnveidē un izglītības iestādes padomē, un likuma

[1] Susan M. Sheridan and Eunjoo M. Kim, "Foundations of Family-School Partnerships," in Foundations for Young Adult Success: A Developmental Framework (Cambridge, MA: Harvard University, 2015).
[2] OECD, Skills for Social Progress (2015).
[3] UNICEF, A World Ready to Learn
[4] World Health Organization, Nurturing Care for Early Childhood Development: A Framework for Helping Children Survive and Thrive to Transform Health and Human Potential (Geneva: World Health Organization, 2018).
[5] Joyce L. Epstein, School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools, 2nd ed. (Boulder, CO: Westview Press, 2011).

4.punktā – ka likumiskajiem pārstāvjiem ir tiesības sniegt un saņemt informāciju par jautājumiem, kas saistīti ar bērna audzināšanu un mācībām.
Izglītības likuma 51. panta pirmās daļas 6. punktā noteikts, ka pedagogam ir pienākums sadarboties ar bērna ģimeni izglītības jautājumos.
Ministru kabineta 2018. gada 21. novembra noteikumu Nr. 716. "Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem" 11.7. apakšpunktā ir noteikti pirmsskolas izglītības satura īstenošanas principi, kas, citstarp, nosaka, ka

- **tiek īstenota bērna, pedagogu, vecāku vai bērna likumisko pārstāvju mērķtiecīga, atbalstoša, uz bērna mācīšanās un attīstības vajadzībām vērsta sadarbība, iesaistot vecākus vai bērna likumiskos pārstāvjus bērna mācīšanās procesā un nodrošinot regulāru atgriezenisko saiti par bērna sniegumu un sasniegumiem;**
- **mācību vide ir fiziski un emocionāli droša, atbalstoša un attīstoša, mainīga un pielāgota ikviena bērna mācīšanās un attīstības vajadzībām**.[1]

SADARBĪBAS VEICINĀŠANA PIRMSSKOLAS UN VECĀKU STARPĀ

Bērna uzvedības problēmu identificēšanā un novēršanā būtiska ir individuāla pieeja, ņemot vērā bērna vecumposmu, personības īpatnības un vidi Pirmsskola ir nozīmīga bērna dzīves vide, kurā novērojamas viņa sociālās, emocionālās un uzvedības izpausmes. Pedagogi un atbalsta speciālisti, sadarbojoties ar vecākiem, var savlaicīgi pamanīt uzvedības izmaiņas un sniegt nepieciešamo atbalstu.
Bērna uzvedību ietekmē gan individuālie, gan ģimenes un vides faktori. Lai gan pirmsskola nevar mainīt visus ārējos apstākļus, tā var būt būtisks atbalsta resurss bērna labbūtības un pozitīvas uzvedības veicināšanā. Efektīva sadarbība starp pirmsskolu un vecākiem balstās uz savstarpēju uzticēšanos, cieņu un kopīgu mērķi – bērna attīstību un drošas, emocionāli stabilas vides nodrošināšanu.
Vecākiem ieteicams uztvert pedagogus kā sadarbības partnerus, iesaistoties bērna uzvedības korekcijas procesā, vienojoties par konsekventu rīcību un vienotiem uzvedības noteikumiem gan mājvidē, gan pirmsskolā. Vecāku pieredze un zināšanas par bērna emocionālajām reakcijām var palīdzēt pedagogiem efektīvāk reaģēt uz sarežģītām situācijām un izvēlēties atbilstošākas pieejas bērna uzvedības vadīšanā.
Vecāki var rosināt un pirmsskola var veicināt sadarbību, organizējot informatīvas tikšanās, tematiskus pasākumus un izmantojot digitālus saziņas rīkus, lai nodrošinātu regulāru savstarpēju informācijas apmaiņu. Šāda partnerība ne tikai palīdz savlaicīgi risināt bērna uzvedības problēmas, bet arī kalpo kā būtisks preventīvs mehānisms agresijas un emocionālu grūtību mazināšanai pirmsskolas vidē.

[1] Ministru kabinets, "Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām," Nr. 716.

AKTIVITĀTES KOMUNIKĀCIJAS UN SADARBĪBAS ĪSTENOŠANAI STARP PIRMSSKOLAS PERSONĀLU UN VECĀKIEM

Savlaicīga abpusēja komunikācija

Komunikācija ar vecākiem jāveicina jau no pirmajām tikšanās reizēm, lai veidotu drošu un uzticamu sadarbību, sniedzot skaidru informāciju par pirmsskolas darbības principiem, iekšējās kārtības noteikumiem, tradīcijām un vecāku līdzdalības iespējām.
Svarīgi, lai vecāki būtu informēti par bērna adaptācijas procesu, grupas dienas kārtību un pirmsskolas pieeju dažādu situāciju risināšanā, tostarp bērnu disciplinēšanas metodēm un atbalsta pasākumiem, pirmsskola var īstenot adaptācijas dienas, kuru laikā vecāki kopā ar bērnu iepazīst pirmsskolas vidi, personālu un ikdienas norises.[1],[2]
Pedagogiem ieteicams motivēt vecākus dalīties ar informāciju par bērna individuālajām vajadzībām, pieredzi un audzināšanas pieejām, kas palīdz nodrošināt bērnam drošu, emocionāli stabilu un sekmīgu iekļaušanos pirmsskolas vidē.[3]

Informēšana par riskiem, ko var radīt bērna veselība vai citi apstākļi

Bērna drošība un labbūtība pirmsskolā lielā mērā ir atkarīga no savlaicīgas un pilnvērtīgas informācijas par bērna veselības stāvokli un citiem būtiskiem apstākļiem. Saskaņā ar grozījumiem Izglītības likumā, no 2025. gada 1. februāra bērna vecākiem ir pienākums rakstiski informēt izglītības iestādi par jebkādiem apstākļiem, kas var ietekmēt izglītības procesu vai bērna uzvedību, piesakot bērnu pirmsskolā un arī pēc apstākļu maiņas.[4]
Pirmsskolas vadītājam ir pienākums izmantot un aktualizēt šo informāciju Valsts izglītības informācijas sistēmā, kā arī ņemt to vērā, plānojot izglītības procesu. Ja bērns tiek uzņemts no citas izglītības iestādes, vadītājs pārbauda, vai sistēmā ir atzīmes par veselības stāvokli un vajadzības gadījumā pieprasa iepriekšējo iestāžu sniegto informāciju par īstenotajiem atbalsta pasākumiem.
Par apzinātu normatīvajos aktos noteiktās informācijas nesniegšanu pirmsskolai paredzēta administratīvā atbildība, ko piemēro Valsts policija vai pašvaldības policija.[1]
Ja pedagogs novēro bērnam netipisku uzvedību vai mācīšanās grūtības, bet nav pieejams pedagoģiski medicīniskās komisijas atzinums, par to jāinformē iestādes vadītājs un atbalsta personāls, lai savlaicīgi izvērtētu nepieciešamos atbalsta pasākumus. Regulāra komunikācija ar vecākiem šajā procesā ir būtiska drošas un atbalstošas vides nodrošināšanai.

[1] Ministru kabineta noteikumi Nr. 474 "Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo profilaktiskā veselības aprūpe, pirmā palīdzība un drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos" (2023).
[2] Anne T. Henderson and Karen L. Mapp, A New Wave of Evidence: The Impact of School, Family, and Community Connections on Student Achievement (Austin, TX: Southwest Educational Development Laboratory, 2002).
[3] Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL), Family Partnerships for Social and Emotional Learning (Chicago, IL: CASEL, 2020).
[4] Izglītības likums (1998).

Komunikācija un atgriezeniskās saites sniegšana ikdienā

Efektīva sadarbība starp pirmsskolu un vecākiem balstās uz regulāru, atklātu un abpusēju komunikāciju. Katras dienas sākumā vecākiem ieteicams informēt pedagogu par apstākļiem, kas var ietekmēt bērna pašsajūtu vai uzvedību (piemēram, emocionāli notikumi, veselības stāvoklis, speciālistu ieteikumi). Savukārt, ja ir iespējams, dienas beigās pedagogs, bez bērnu klātbūtnes, sniedz vecākiem īsu atgriezenisko saikni par bērna dienu, noskaņojumu, prasmju attīstību un sasniegumiem.
Lai veicinātu sadarbību plašākā mērogā, pirmsskola var organizēt regulāras vecāku tikšanās, piemēram, reizi ceturksnī vai pusgadā, kurās informē vecākus par pirmsskolas aktivitātēm, bērnu attīstības jautājumiem un sniedz izglītojošu atbalstu (piemēram, par pozitīvu disciplinēšanu vai emocionālo audzināšanu). Šajās tikšanās reizēs iespējams iesaistīt pirmsskolas speciālistus vai citus nozares ekspertus.
Papildus grupu sanāksmēm jānodrošina arī individuāla komunikācija ar vecākiem, pēc nepieciešamības piesaistot atbalsta personālu. Šādās sarunās pedagogs sniedz novērojumus par bērna stiprajām pusēm un attīstības vajadzībām, uzklausa vecāku viedokli un vienojas par konkrētiem atbalsta pasākumiem, ja tādi nepieciešami. Šāda sadarbība stiprina uzticēšanos un palīdz nodrošināt bērna sekmīgu attīstību un emocionālo labbūtību.

Vecāku un pirmsskolas speciālistu sadarbība bērna atbalstam

Ja bērnam novērojamas uzvedības vai emocionālas grūtības, vecākiem ir iespēja vienoties par individuālu tikšanos ar pirmsskolas psihologu vai citu atbalsta personāla speciālistu, lai pārrunātu bērna situāciju, tās iespējamos iemeslus un vienotos par turpmāko rīcību. Šādās konsultācijās speciālists palīdz vecākiem izprast bērna uzvedības cēloņus, sniedz praktiskus ieteikumus un atbalsta stratēģijas bērna labbūtības veicināšanai gan mājvidē, gan pirmsskolas vidē.[1]
Sadarbība starp vecākiem, pedagogu un psihologu veicina vienotu izpratni par bērna vajadzībām un stiprina savstarpējo uzticēšanos. Atklāta komunikācija un kopīga risinājumu meklēšana palīdz savlaicīgi pamanīt un novērst grūtības bērna uzvedībā, mācīšanās procesā vai emocionālajā attīstībā.[2],[3]

[1] Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), The Future of Education and Skills 2030 (Paris: OECD Publishing, 2018).
[2] WHO, WHO Guidelines on Parenting Interventions to Prevent Maltreatment and Enhance Parent-Child Relationships (Geneva: World Health Organization, 2023).
[3] Carolyn Webster-Stratton, The Incredible Years: Parents, Teachers, and Children Training Series (Seattle, WA: Incredible Years, 2011).

Citas aktivitātes un metodes vecāku iesaistei

Lai stiprinātu sadarbību un uzticēšanos starp pirmsskolu un vecākiem, iestāde var īstenot dažādas sadarbības un vecāku līdzdalības formas. Izmantojot digitālo rīku sniegtās iespējas, vecākus iespējams informēt par plānotajām aktivitātēm, pasākumiem un ikdienas norisēm, kā arī iesaistīt pirmsskolas vides un darba uzlabošanas jautājumu apspriešanā (piemēram, izmantojot aptaujas, ideju vākšanu, atsauksmes).[1]
Pirmsskola var rīkot kopīgus svētkus, tematiskās vai radošās dienas, darbnīcas un citus pasākumus, kuros vecāki tiek aicināti aktīvi piedalīties kopā ar bērniem. Šādas aktivitātes stiprina bērna piederības sajūtu, veicina pozitīvu emocionālo vidi un sekmē ģimenes un pedagogu sadarbību.
Svarīgi, lai pirmsskolas personāls, vadība un vecāki darbotos ar vienotu mērķi – nodrošināt bērna drošību, labbūtību un harmonisku attīstību. Pozitīvas sadarbības pieredze un savstarpēja cieņa kalpo kā resurss konstruktīvu risinājumu meklēšanā ikdienas situācijās.

PREVENCIJA, TĀS IEDALĪJUMS UN VEICAMĀS DARBĪBAS

Prevencija ir pasākumu kopums, kas tiek īstenots, lai veidotu drošu, iekļaujošu un cieņpilnu vidi visiem bērniem, pirms parādās jebkādas uzvedības grūtības vai agresīvas uzvedības pazīmes. Tās mērķis ir stiprināt bērnu, vecāku un personāla sociālemocionālās prasmes, sociāli pieņemamu uzvedību, kā arī veidot pozitīvu pirmsskolas vidi.
Pirmsskolas personālam, veicot ikdienas darba pienākumus, būtiska nozīme ir bērnam un viņa ģimenei veltītajam laikam, komunikācijai un attiecībām. Ņemot vērā, ka bērns pavada pirmsskolas vidē lielu daļu savas dienas, līdz pat 12 stundām dienā,pirmsskolas personālam ir iespējams veikt novērojumus, savlaicīgi fiksēt vecumposmam nepiemērotu uzvedību vai pēkšņas uzvedības izmaiņas un uzsākt mērķtiecīgas darbības, lai novērstu uzvedības grūtību turpmāku nostiprināšanos vai eskalēšanos. Preventīvi sniedzot atbalstu bērnam sociāli vēlamas uzvedības nostiprināšanā, būtiski ir veidot ciešu sadarbību vairākos līmeņos atkarībā no novēroto uzvedības grūtību rakstura.
Sadarbība veidojama pirmsskolas vidē, iesaistot bērna vecākus, kā arī citas pašvaldības un valsts institūcijas. Preventīvie pasākumi ir visefektīvākie, ja tie tiek vērsti uz pārkāpumu nepieļaušanu un novēršanu pirms to izdarīšanas.

Īstenojot prevencijas pasākumus, ir būtiski ievērot trīs pamatprincipus:

- Mērķēta resursu izmantošana — katrs līmenis ļauj pielāgot pasākumus konkrētai riska vai problēmas smaguma pakāpei.

[1] WHO, INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children (2016).

- Savlaicīga iejaukšanās — problēmas tiek atklātas un risinātas agrīnāk, novēršot to saasināšanos.
- Ilgtspējīgs efekts — apvienojot visus trīs līmeņus, iespējams veidot drošu, atbalstošu vidi ilgtermiņā.

Prevenciju iedala trīs līmeņos: primārā, sekundārā un terciārā.

PRIMĀRĀ PREVENCIJA

Primārā prevencija ir pasākumu kopums, kas tiek īstenots attiecībā uz visiem bērniem un viņu vecākiem vēl pirms parādās kādas uzvedības problēmu pazīmes, veidojot pirmsskolā drošu un pieņemošu vidi, sniedzot sistēmisku atbalstu, veicinot cieņpilnas attiecības un attīstot sociālemocionālās prasmes.

Primārās prevencijas uzdevums ir sekmēt, lai bērns pēc iespējas kvalitatīvāk apgūst sociālās un emocionālās prasmes, tādējādi mazinot iespēju nākotnē veidoties nepiemērotai vai agresīvai uzvedībai.

Primārās prevencijas ietvaros veicamās darbības:

- pirmsskolas dibinātājam pēc iespējas jānodrošina kvalificēta atbalsta personāla un pedagogu, darbinieku pieejamība visās izglītības iestādēs – savlaicīgai bērna uzvedības problēmu identificēšanai un atbalsta sniegšanai;
- atbilstoši Ministru kabineta 2023. gada 22. augusta noteikumiem Nr. 474 "Kārtība, kādā nodrošināma bērnu profilaktiskā veselības aprūpe, pirmā palīdzība un drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos", pirmsskolas izglītības iestādei jāizstrādā iekšējās kārtības noteikumi un drošības noteikumi;
- jāizveido rīcības un sadarbības plāns krīžu situācijām (smaga vardarbība, nelaimes gadījums u.c.);
- pirmsskolas personālam, bērniem un vecākiem ? skaidri iekšējās kārtības noteikumi un atbilstoša rīcība pāridarījuma gadījumā (informācija par notikumu, par kuru jāziņo, kādā veidā; atbildīgās personās);
- jāpilnveido pedagogu profesionālā kompetence jaunu metožu apguvē, kas balstītas uz pozitīvas un sociāli pieņemamas uzvedības sekmēšanu, kā arī to praktiskajā pielietojumā, t. sk. sarežģītu gadījumu efektīvākai risināšanai, nodrošinot pedagogiem un atbalsta personālam atbalstu kovīziju un supervīziju vai pašpalīdzības grupu veidā;
- jāveicina bērnu, vecāku un darbinieku informētība un iesaiste sabiedrību izglītojošās kampaņās ("Saruna pasargā", "Par drošu bērnību" u.c.);
- jāpilnveido pedagogu prasmes atpazīt un novērst uzvedības problēmas pirmsskolas vidē un sniegt nepieciešamo atbalstu, kā arī jāpilnveido izpratne par preventīvā darba nozīmi;
- jārada labvēlīga vide bērnu emocionālās labbūtības sekmēšanai pirmsskolā:

•pozitīvas uzvedības modelēšana ikdienas mijiedarbībā;

•sociālo un emocionālo prasmju attīstīšanas nodarbības (lomu spēles, stāstu lasīšana par draudzību);

•emociju atpazīšanas un izteikšanas aktivitātes ("emociju ritenis", zīmēšana);

•skaidrs un vizuāli attēlots dienas režīms un grupas noteikumi;

•daudzveidīgas fiziskās aktivitātes ikdienā;

- jāveicina vecāku iesaiste labvēlīgas emocionālās labbūtības vides sekmēšanā bērna mājvidē:

•regulāra kopīga kvalitatīva laika pavadīšana ar bērnu;
•vecāku konsekvence noteikumu ievērošanā;
•pozitīvas uzvedības pastiprināšana, veicināšana ar uzslavu un uzmanības pievēršanu;
•iepriekšēja sagatavošanapārmaiņām ("vēl 5 minūtes rotaļām, tad ejam mājās");
•regulāras sarunas ar bērna pirmsskolas izglītības skolotāju un citiem pirmsskolas personāla pārstāvjiem (pēc nepieciešamības ar iestādes vadītāju, logopēdu, medicīnas māsu u.c.);
•prasmju veicinošu darbnīcu, semināru par bērnu attīstību, audzināšanu un ar to saistītajām tēmām apmeklēšana;

- jāorganizē pasākumi, tajā skaitā ar dažādu jomas speciālistu piesaisti, kas vērsti gan uz bērnu sociāli emocionālo prasmju attīstīšanu (pozitīvas saskarsmes prasmju veicināšanai, izpratnes veidošanai par sociāli pieņemamu uzvedību), gan uz vardarbīgu situāciju atpazīšanu un rīcību šādās situācijās;
- jāveicina sadarbība ar bērnu vecākiem, valsts un pašvaldību institūcijām un nevalstiskajām organizācijām bērnu drošības, aizsardzības un labbūtības nodrošināšanas jautājumos;
- jāpiedalās dažādos projektos un programmās (piemēram, Džimbas drošības programma, programma "Stop 4-7", Drosme draudzēties, "Ceļš pie sevis", "Bērnam drošs un draudzīgs bērnudārzs" u. c.).

SEKUNDĀRĀ PREVENCIJA

Sekundārās prevencijas pasākumu kopums tiek veikts bērniem vai grupām, kuriem identificēti konkrēti riska faktori (piemēram, nepiemērota uzvedība, bieži konflikti, robežu pārkāpšana, noteikumu neievērošana, bērna cietsirdība, izteiktas savstarpējās atšķirības u.c.), tomēr nav konstatējamas būtiskas agresīvas uzvedības izpausmes pret kādu konkrētu bērnu, bērnu grupu vai darbinieku, kā arī nav novērota ilgstoša agresīva uzvedība. Sekundārā prevencija balstās uz agrīnu iejaukšanos, kas paredz atbalstu brīdī, kad problēma vēl ir attīstības sākumposmā, lai novērstu tās saasināšanos. Galvenais uzdevums ir nodrošināt savlaicīgu, mērķētu palīdzību, kas novērš uzvedības problēmu attīstību un pasargā bērnu no negatīvām sekām ilgtermiņā.

Sekundārā prevencija ietver šādus pasākumus:

- pirmsskolas atbalsta komandas (pedagoģiskās, psiholoģiskās un sociālās palīdzības nodrošināšanai bērniem, kuriem ir novērojamas grūtības kādā no sfērām – kognitīvās, emocionālās, sociālās, fiziskās) izveide sadarbībā ar dibinātāju;
- gādāšana, lai tiktu izmantoti visi pirmsskolā pieejamie resursi un izglītības iestādes psihologa un sociālā pedagoga atbalsts nebūtu formāls;
- bērna uzvedības maiņas atbalsta plāna izstrāde un realizācija;
- pirmsskolas darbā ar bērniem veicamās darbības:

•īslaicīga individuāla pievēršanās bērniem, kuri biežāk iesaistās konfliktos;

•“miera stūrītis” ar rīkiem pašregulācijai (mīkstās rotaļlietas, krāsojamās lapas, elpošanas instrukcijas);
•konfliktu tūlītēja izrunāšana (“Kas notika? Kā citreiz darīsim?”);
•emociju nosaukšanas un risinājumu meklēšanas treniņš;
•sadarbība ar vecākiem par risinājumiem mājvidē un pirmsskolā;

- veicināt vecāku iesaisti bērna uzvedības maiņā, mājvidē piekopjot:

•emociju atpazīšanas un paušanas mācīšana ikdienas sarunās;
•situāciju pārspēle ar rotaļlietām vai zīmējot;
•īsu paužu (“minūtīšu”) izmantošana, lai bērns nomierinātos, vecākam paliekot klāt;
•vienots noteikumu ievērošanas modelis visiem ģimenes pieaugušajiem;
•regulāras sarunas ar pirmskolas personālu (pirmsskolas izglītības skolotāju, iestādes vadītāju u.c.);

- pastiprinātas uzmanības pievēršana sociālās atstumtības riskam [1] pakļautajām ģimenēm;
- pirmsskolas darbiniekiem un bērniem atbilstošas vides pieejamības nodrošināšana izglītības iestādē;
- riska zonu, kurās visbiežāk notiek bērnu drošības apdraudēšana, identificēšana un prevencijas pasākumu veikšana apdraudējuma novēršanai (videonovērošanas kameru uzstādīšana, pirmskolas personāla klātbūtne u. c.).

TERCIĀRĀ PREVENCIJA

Terciārās prevencijas galvenais uzdevums ir novērst situāciju, kurā bērns atkārtoti kļūst agresīvs un cietušais vēlreiz nonāk situācijā, kurā pret viņu tiek izmantota agresija. Parasti terciārās prevencijas pasākumi tiek īstenoti situācijās, kad agresīva uzvedība jau notikusi un jāatrod veids, kā mazināt tās radītās sekas. Terciārās prevencijas pasākumi piemērojami arī situācijās, ja novērota mērķtiecīga, regulāra un/vai ilgstoša agresīva uzvedība vai agresīvas uzvedības izpausmes, un pašu spēkiem veiktie pasākumi nav devuši rezultātu. Tās mērķis ir mazināt konkrētā bērna agresīvo rīcību, risināt iestājušās sekas, kā arī sniegt atbalstu visiem gadījumā iesaistītajiem bērniem. Terciārās prevencijas gadījuma risināšana ir veicama sadarbībā ar Pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupu.
Terciārā prevencija ietver pasākumus, piemēram:

- agresīvas uzvedības gadījumu atpazīšanu un neignorēšanu, ievērojot iesaistīto pušu labākās intereses, pedagoģiska un psiholoģiska atbalsta, kā arī piemērotākās palīdzības, ko īsteno atbalsta komanda, nodrošināšana atbilstoši agresīvās uzvedības gadījumā iesaistīto pušu vajadzībām;
- atbalsta un informācijas sniegšana agresīvas uzvedības gadījumā iesaistīto pušu vecākiem;

[1] Latvijas Republikas Labklājības ministrija, dokuments par vardarbības novēršanu, 401. lpp. (Rīga: Labklājības ministrija, n.d.), https://www.lm.gov.lv/lv/media/23154/download?attachment.

- sadarbība ar sociālā dienesta speciālistiem;
- Pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupas iesaiste, ja situāciju nav iespējams atrisināt pirmskolas ietvaros;
- ārējo resursu (piemēram, Bērnu aizsardzības centrs, nevalstiskās organizācijas, mediators u. c.) piesaistīšana atbilstoši nepieciešamībai.

Terciārās prevencijas ietvaros veicamās darbības ir atbilstīgas pirmsskolas krīzes situāciju risināšanas plānam (skatīt pie sadaļas "Primārās prevencijas ietvaros veicamās darbības"):

- tūlītēja rīcība pēc agresīvas uzvedības gadījuma – fiziskās un emocionālās drošības nodrošināšana, informācijas par gadījumu nodošana pirmsskolas atbildīgajam darbiniekam, gadījuma rakstveida fiksēšana;
- oficiāla gadījuma izvērtēšana un ziņošana, atbildīgo institūciju piesaistīšana;
- risinājuma plāna izveidošana;
- atbalsta pasākumu nodrošināšana iesaistītajām personām:

•individuāls uzvedības atbalsta plāns, iesaistot iestādes psihologu, speciālo pedagogu, vadību;
•regulāras individuālās nodarbības emociju regulācijai un dusmu mazināšanai;

- ilgtermiņa uzraudzība un situācijas dinamikas izvērtēšana:

•detalizēta uzvedības novērošana un dokumentēšana;
•sadarbība ar ģimeni, sociālo dienestu un ārējiem speciālistiem (psihologs, bērnu psihiatrs).

Svarīgi! Katrā prevencijas līmenī uzskaitītie pasākumi nav izsmeļoši. Atkarībā no situācijas un vajadzības, var tikt īstenoti arī citi pasākumi, lai sasniegtu vēlamo rezultātu – novērstu un mazinātu agresīvu uzvedību.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Alink, Lenneke R. A., et al. “The Early Childhood Aggression Curve: Development of Physical Aggression in 10- to 50-Month-Old Children.” Child Development 77, no. 4 (2006): 954–966.
2. American Academy of Pediatrics. “Policy Statement: The Power of Play in Promoting Healthy Child Development.” Elk Grove Village, IL: American Academy of Pediatrics, 2018.
3. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th ed. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing, 2013.
4. Anderson, Craig A., and Brad J. Bushman. “Human Aggression.” Annual Review of Psychology 53 (2002): 27–51.
5. Apvienoto Nāciju Organizācija. Bērnu tiesību konvencija. 1989.
6. LR Ārstniecības likums. Pieņemts 12.06.1997. Latvijas Vēstnesis, 167/168 (1997).
7. Barkley, Russell A. Attention-Deficit Hyperactivity Disorder: A Handbook for Diagnosis and Treatment, 4th ed. New York: Guilford Press, 2015.
8. LR Bāriņtiesu likums. Pieņemts 22.06.2006. Latvijas Vēstnesis, 107 (2006).
9. Berk, Laura E. Child Development, 9th ed. Boston: Pearson, 2013.
10. Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts 16.06.1998. Latvijas Vēstnesis, 199/200 (1998).
11. Bērnu aizsardzības centrs. Bērnu seksuālās uzvedības novērtēšanas luksofors 2026
12. Bērnu aizsardzības centrs. Metodoloģijas bērnu ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes grūtībām agresijas un vardarbības mazināšanai un sociālās iekļaušanas veicināšanai. 2024.
13. Bērnu attīstības centrs. Vardarbības gadījumu risināšanas algoritms izglītības iestādēs (Rīga: BAC 2024), https://www.bac.gov.lv/lv/media/2613/download?attachment.
14. Campbell, Susan B. Behavior Problems in Preschool Children: Clinical and Developmental Issues. New York: Guilford Press. 2002.
15. Campbell, Susan B. Behavior Problems in Preschool Children: Clinical and Developmental Issues. New York: Guilford Press, 2002.
16. Center on PBIS. Multi-Tiered Systems of Support (MTSS) / PBIS Framework. University of Oregon. Accessed March 17, 2026. https://www.pbis.org.
17. Center on PBIS. Positive Behavioral Interventions and Supports Framework. University of Oregon, 2022. https://www.pbis.org.
18. Center on the Developing Child at Harvard University. Building the Brain’s “Air Traffic Control” System: How Early Experiences Shape the Development of Executive Function. Cambridge, MA: Harvard University, 2011.
19. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL). Family Partnerships for Social and Emotional Learning. Chicago, IL: CASEL, 2020.
20. Denham, Susanne A. “Social-Emotional Competence as Support for School Readiness.” Early Education and Development 17, no. 1 (2006): 57–89.

21. Dodge, Kenneth A., John D. Coie, and David Lynam. “Aggression and Antisocial Behavior in Youth.” In Handbook of Child Psychology, 6th ed. Hoboken, NJ: Wiley, 2006.
22. Eisenberg, Nancy, Tracy L. Spinrad, and Natalie D. Eggum. “Emotion-Related Self-Regulation and Its Relation to Children’s Maladjustment.” Annual Review of Clinical Psychology 6 (2010): 495–525.
23. Epstein, Joyce L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. 2nd ed. Boulder, CO: Westview Press, 2011.
24. LR Fizisko personu datu apstrādes likums. Pieņemts 21.06.2018. Latvijas Vēstnesis. 132 (2018).
25. Frick, Paul J., and Joel T. Nigg. “Current Issues in the Diagnosis of ADHD, ODD, and Conduct Disorder.” Annual Review of Clinical Psychology 8 (2012): 77–107.
26. Henderson, Anne T., and Karen L. Mapp. A New Wave of Evidence: The Impact of School, Family, and Community Connections on Student Achievement. Austin, TX: Southwest Educational Development Laboratory, 2002.
27. LR Izglītības likums. Pieņemts 29.10.1998. Latvijas Vēstnesis, nr. 343/344 (1998).
28. Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Dokuments par vardarbības novēršanu. Rīga: Labklājības ministrija, n.d. https://www.lm.gov.lv/lv/media/23154/download?attachment
29. Masten, Ann S. “Ordinary Magic: Resilience Processes in Development.” American Psychologist 56, no. 3 (2001): 227–238.Ministru kabineta noteikumi Nr. 474 "Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo profilaktiskā veselības aprūpe, pirmā palīdzība un drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos". Pieņemti 22.08. 2023. Latvijas Vēstnesis, 164 (2023).
30. Ministru kabineta Nr. 545 "Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā". Pieņemti 12.09.2017. Latvijas Vēstnesis, 164 (2017).Ministru kabineta noteikumi Nr. 556 "Prasības vispārējās izglītības iestādēm, lai to īstenotajās izglītības programmās uzņemtu izglītojamos ar speciālām vajadzībām". Pieņemti 19.11.2019. Latvijas vēstnesis, 240 (2019).
31. Ministru kabinets noteikumi Nr. 716 “Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām”. Pieņemti 21.11.2018. Latvijas Vēstnesis, 236 (2018)
32. Moffitt, Terrie E. “Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy.” Psychological Review 100 (4): 674–701 (1993).
33. National Center for Pyramid Model Innovations. Pyramid Model for Supporting Social Emotional Competence in Early Childhood. Accessed March 17, 2026. https://challengingbehavior.cbcs.usf.edu/Pyramid/index.html.
34. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills. Paris: OECD Publishing, 2015.
35. OECD. The Future of Education and Skills 2030. Paris: OECD Publishing, 2018.
36. Piaget, Jean. The Origins of Intelligence in Children. New York: International Universities Press, 1952.

37. Rutter, Michael. “Psychosocial Resilience and Protective Mechanisms.” In Resilience and Development, edited by Michael Rutter. London: Jessica Kingsley, 1987.
38. Sameroff, Arnold. The Transactional Model of Development. Washington, DC: American Psychological Association, 2009.
39. Sheridan, Susan M., and Eunjoo M. Kim. “Foundations of Family-School Partnerships.” In Foundations for Young Adult Success: A Developmental Framework. Cambridge, MA: Harvard University, 2015.
40. Shonkoff, Jack P., and Deborah A. Phillips, eds. From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development. Washington, DC: National Academy Press, 2000.
41. Siegel, Daniel J., and Tina Payne Bryson. The Whole-Brain Child. New York: Delacorte Press, 2012.
42. LR Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. Pieņemts 31.10.2002. Latvijas Vēstnesis 168 (2002).
43. Sugai, George, and Robert Horner. “The Evolution of Discipline Practices: School-Wide PBIS.” In Handbook of Positive Behavioral Support, edited by John R. B. Taylor. New York: Springer, 2002.
44. Thompson, Ross A. “Socialization of Emotion and Emotion Regulation in the Family.” In Handbook of Socialization, edited by Joan E. Grusec and Paul D. Hastings, 173–200. New York: Guilford Press, 2014.
45. Tremblay, Richard E. “Developmental Origins of Disruptive Behaviour Problems: The ‘Original Sin’ Hypothesis.” Journal of Child Psychology and Psychiatry 51, no. 4 (2010): 341–367.
46. Tremblay, Richard E., et al. “Physical Aggression during Early Childhood: Trajectories and Predictors.” Pediatrics 114, no. 1 (2004): e43–e50.
47. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education. Paris: UNESCO, 2020.
48. United Nations Children’s Fund (UNICEF). A World Ready to Learn: Prioritizing Quality Early Childhood Education. New York: UNICEF, 2019.
49. Valsts izglītības satura centrs. Ieteikumi iekļaujošas izglītības īstenošanai. Rīga: VISC, 2017. https://registri.visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/metiet_iekl_izgl_ist.pdf
50. Vygotsky, Lev S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
51. Webster-Stratton, Carolyn, and M. Jamila Reid. The Incredible Years Parents, Teachers, and Children Training Series. Seattle, WA: Incredible Years, 2010.
52. Webster-Stratton, Carolyn. The Incredible Years: Parents, Teachers, and Children Training Series. Seattle, WA: Incredible Years, 2011.
53. World Health Organization. Improving Early Childhood Development: WHO Guideline. Geneva: World Health Organization, 2020.

54. World Health Organization. INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children. Geneva: World Health Organization, 2016.
55. World Health Organization. International Classification of Diseases, 11th Revision (ICD-11). Geneva: World Health Organization, 2019.
56. World Health Organization. Nurturing Care for Early Childhood Development: A Framework for Helping Children Survive and Thrive to Transform Health and Human Potential. Geneva: World Health Organization, 2018.
57. World Health Organization. WHO Guidelines on Parenting Interventions to Prevent Maltreatment and Enhance Parent-Child Relationships. Geneva: World Health Organization, 2023.
58. World Health Organization. World Report on Violence and Health. Geneva: World Health Organization, 2002.

PIELIKUMI

BĒRNU ATTĪSTĪBA 1,5–7 GADU VECUMĀ PA VECUMPOSMIEM

Bērna uzvedība pirmsskolas vecumā ir cieši saistīta ar viņa attīstības īpatnībām. Daudzas reakcijas, kas pieaugušajiem var šķist sarežģītas, impulsīvas vai nepiemērotas, noteiktā vecumposmā var būt saistītas ar normālu bērna emocionālo, sociālo, valodas, kognitīvo un fizisko attīstību. Tādēļ, vērtējot bērna uzvedību, būtiski ņemt vērā viņa vecumu, attīstības tempu, individuālās īpatnības un vidi.

Attīstība pirmsskolas vecumā nenotiek vienmērīgi un visiem bērniem vienādi. Viena vecuma bērniem var būt atšķirīgs attīstības temps, tomēr pastāv vecumposmam raksturīgas iezīmes, kas palīdz pedagogiem un vecākiem labāk izprast bērna vajadzības, uzvedības iemeslus un plānot piemērotāko atbalstu.

Šajā pielikumā bērna attīstība aplūkota pa vecumposmiem no 1,5 līdz 7 gadu vecumam, īpašu uzmanību pievēršot uzvedības, emociju regulācijas, saskarsmes un pašregulācijas prasmju attīstībai.

BĒRNA ATTĪSTĪBA 1,5–3 GADU VECUMĀ

Šajā vecumposmā bērns intensīvi iepazīst pasauli caur kustību, sensoru pieredzi, atkārtošanu un tiešu pieaugušā atbalstu. Bērnam veidojas pirmās patstāvības izpausmes, vienlaikus saglabājot ļoti izteiktu vajadzību pēc drošības un emocionālas tuvības ar pieaugušo.

Raksturīgākās attīstības iezīmes, 1,5-3 gadi				
Fiziskā attīstība	**Kognitīvā attīstība**	**Valodas attīstība**	**Sociāli emocionālā attīstība**	**Uzvedības īpatnības, kas šajā vecumā bieži ir tipiskas**
• bērns kļūst kustīgāks, koordinētāks, apgūst skriešanu, kāpšanu, lēkšanu; • attīstās sīkā motorika, bērns • sāk satvert mazākus priekšmetus, šķirstīt grāmatas, zīmēt, likt klucīšus.	• domāšana ir konkrēta un saistīta ar tiešo pieredzi; • bērns pēta cēloņu un seku sakarības; • uzmanība ir īslaicīga, darbības bieži mainās; • bērnam grūti izprast aizliegtā iemeslus vai ilgtermiņa sekas.	• strauji paplašinās vārdu krājums; • bērns sāk veidot vienkāršus teikumus; • valoda vēl ne vienmēr ir pietiekama, lai izteiktu vajadzības, emocijas un neapmierinātību.	• bērns sāk apzināties sevi kā atsevišķu personu; • raksturīga vēlme pēc patstāvības (“es pats”); • emocijas ir intensīvas, ātras un grūti regulējamas; • bērnam grūti gaidīt, dalīties, pieņemt atteikumu; • paralēlā rotaļa dominē pār kopīgu sadarbību ar citiem bērniem.	• dusmu lēkmes, ja netiek apmierināta vēlme; • raudāšana, krišana zemē, kliegšana; • sišana, grūšana, košana vai mantu raušana impulsu vadītas rīcības dēļ; • grūtības dalīties un gaidīt savu kārtu; • protestēšana pret pārmaiņām, pārejām un ierobežojumiem; • pastiprināta pieķeršanās pieaugušajam, šķiršanās grūtības.

Pieaugušo atbalsts šajā vecumposmā:

- nodrošināt paredzamu dienas ritmu un skaidras robežas;
- nosaukt bērna emocijas vienkāršiem vārdiem;
- izmantot īsus, konkrētus norādījumus;
- savlaicīgi brīdināt par pārejām no vienas darbības uz citu;
- palīdzēt bērnam nomierināties, nevis prasīt tūlītēju paškontroli;
- modelēt mierīgu un konsekventu reakciju.

!!! Pazīmes, kurām jāpievērš uzmanība:

- ļoti izteiktas un ilgstošas grūtības kontaktā ar pieaugušo vai vienaudžiem;
- ļoti ierobežota valoda vai valodas regresija;
- pastāvīga paškaitējoša uzvedība;
- izteikta jutība uz skaņām, pieskārieniem vai pārmaiņām;
- ilgstoša nespēja iesaistīties rotaļā vai reaģēt uz apkārtējiem.

BĒRNA ATTĪSTĪBA 3–4 GADU VECUMĀ

Šajā vecumposmā bērns kļūst sociāli aktīvāks, paplašinās viņa valoda, iztēle un vēlme sadarboties ar citiem bērniem. Vienlaikus bērna emociju pašregulācija vēl tikai veidojas, un viņam joprojām nepieciešama nozīmīga pieaugušā palīdzība.

Raksturīgākās attīstības iezīmes, 3-4 gadi				
Fiziskā attīstība	**Kognitīvā attīstība**	**Valodas attīstība**	**Sociāli emocionālā attīstība**	**Uzvedības īpatnības, kas šajā vecumā bieži ir tipiskas**
• bērns kļūst veiklāks, kustības kļūst koordinētākas; • labāk attīstās prasmes skriet, lēkt, mest, ķert; • pilnveidojas roku kustību precizitāte.	• domāšanu būtiski ietekmē iztēle; • bērns sāk simboliskas rotaļas; • domāšana vēl ir egocentriska — bērnam grūti ieraudzīt situāciju no cita skatpunkta; • bērns sāk saprast vienkāršus noteikumus, taču vēl nespēj tos konsekventi ievērot bez pieaugušā atbalsta.	• bērns arvien vairāk izmanto valodu savu domu, vajadzību un emociju izteikšanai; • uzdod daudz jautājumu; • sāk veidot loģiskākus un garākus teikumus.	• pieaug interese par citiem bērniem un kopīgām rotaļām; • bērnam joprojām grūti tikt galā ar vilšanos; • emocionālās reakcijas var būt straujas un intensīvas; • bērns vēlas būt pamanīts, novērtēts un pieņemts.	• bieži konflikti rotaļās par mantām, lomām vai uzmanību; • protestēšana pret noteikumiem; • skaļa emociju paušana; • fantāzijas un realitātes sajaukšana; • vēlme būt pirmajam, uzvarēt, noteikt savus noteikumus; • impulsa vadīta rīcība, nesagaidot savu kārtu.

Pieaugušo atbalsts šajā vecumposmā:

- mācīt vienkāršas konfliktu risināšanas frāzes;
- stiprināt prasmi gaidīt un dalīties;
- izmantot vizuālus noteikumus un rutīnas;
- rotaļās attīstīt emociju atpazīšanu un empātiju;
- palīdzēt bērnam saprast cēloņsakarības starp rīcību un sekām;
- uzslavēt konkrētu vēlamo uzvedību.

!!! Pazīmes, kurām jāpievērš uzmanība:

- ļoti bieža un intensīva fiziska agresija;
- pilnīgs intereses trūkums par citiem bērniem;
- noturīga nespēja sekot vienkāršām instrukcijām;
- ļoti izteikta valodas atpalicība;
- atkārtota, ilgstoša un grūti novēršama pašregulācijas traucējumu izpausme.

BĒRNA ATTĪSTĪBA 4–5 GADU VECUMĀ

Šajā vecumposmā bērns kļūst spējīgāks sadarboties, saprast noteikumus un iesaistīties strukturētākās aktivitātēs. Attīstās spēja runāt par emocijām, paredzēt notikumu secību un pakāpeniski kontrolēt savu rīcību.

Raksturīgākās attīstības iezīmes, 4-5 gadi				
Fiziskā attīstība	**Kognitīvā attīstība**	**Valodas attīstība**	**Sociāli emocionālā attīstība**	**Uzvedības īpatnības, kas šajā vecumā bieži ir tipiskas**
• bērna kustības kļūst koordinētākas un mērķtiecīgākas; • uzlabojas līdzsvars, reakcijas ātrums un precizitāte; • attīstās smalkās motorikas prasmes, kas nepieciešamas zīmēšanai, griešanai, veidošanai.	• pieaug spēja koncentrēties ilgākam laikam; • bērns sāk labāk saprast secību, salīdzināšanu, • vienkāršas loģiskas sakarības; • attīstās plānošanas sākotnējās prasmes; • bērns sāk labāk izprast noteikumus un to nozīmi.	• runa kļūst saprotamāka un saturiski bagātāka; • bērns spēj pastāstīt par notikumiem secīgāk; • pieaug spēja nosaukt izjūtas un vajadzības.	• bērnam veidojas noturīgākas attiecības ar vienaudžiem; • pieaug spēja ievērot vienkāršus sadarbības noteikumus; • bērns kļūst jutīgāks pret taisnīgumu, salīdzinājumu un citu vērtējumu; • attīstās empātijas aizmetņi.	• jutīgums pret netaisnību; • aizvainojums, ja netiek izvēlēts vai atzīts; • strīdi par noteikumiem un lomu sadalījumu; • vēlme demonstrēt savas spējas; • emociju izpausmes joprojām var būt spēcīgas, taču bērns biežāk ir spējīgs nomierināties ar pieaugušā palīdzību.

Pieaugušo atbalsts šajā vecumposmā:

- trenēt sadarbību un lomu sadali rotaļās;
- mācīt izmantot vārdus, nevis fizisku rīcību;
- palīdzēt bērnam atpazīt, kas viņu sadusmo vai sarūgtina;
- stiprināt spēju pieņemt neveiksmi un atlikt tūlītēju vēlmi;
- veidot situācijas, kur bērns var piedzīvot panākumus un piederības sajūtu.

!!! Pazīmes, kurām jāpievērš uzmanība:

- uzvedība kļūst arvien agresīvāka, nevis pakāpeniski nobriedušāka;
- bērns nespēj veidot attiecības vai regulāri tiek izstumts;
- emocionālās reakcijas ir ļoti krasas, ilgstošas un neatbilstošas situācijai;
- bērns sistemātiski bojā mantas vai tīši dara pāri citiem;
- grūtības funkcionēt grupā ir noturīgas un pieaugošas.

BĒRNA ATTĪSTĪBA 5–6 GADU VECUMĀ

Šajā vecumposmā bērns kļūst sociāli nobriedušāks, pieaug viņa spēja ievērot noteikumus, sadarboties, saprast citu jūtas un sekot strukturētam dienas ritmam. Vienlaikus bērns joprojām mācās kontrolēt impulsus un pārvaldīt spēcīgas emocijas sarežģītās situācijās.

Raksturīgākās attīstības iezīmes, 5-6 gadi				
Fiziskā attīstība	**Kognitīvā attīstība**	**Valodas attīstība**	**Sociāli emocionālā attīstība**	**Uzvedības īpatnības, kas šajā vecumā bieži ir tipiskas**
• bērns spēj labāk koordinēt kustības; • pieaug izturība un kustību precizitāte; • smalkā motorika kļūst mērķtiecīgāka un sagatavo bērnu rakstītprasmes apguvei.	• bērns spēj ilgāk koncentrēties uz uzdevumu; • sāk plānot darbību secību; • saprot vienkāršas likumsakarības, cēloņus un sekas; • pieaug spēja ievērot grupas noteikumus un uzdevuma struktūru.	• bērns spēj skaidrāk formulēt domas, izjūtas un notikumus; • attīstās prasme sarunāties, uzdot precizējošus jautājumus, klausīties citos.	• nozīmīgāka kļūst piederība grupai un draudzība; • bērns arvien labāk saprot citu emocijas; • pieaug vēlme pēc atzinības un sociālā novērtējuma; • var parādīties lielāka jutība pret neveiksmi, kritiku vai salīdzināšanu.	• strīdi par taisnīgumu, noteikumiem un savstarpējo sadalījumu; • pārdzīvojums, ja kaut kas neizdodas vai ja bērns zaudē; • spēcīga vēlme pēc pieaugušo atzinības; • atsevišķās situācijās — konkurence, greizsirdība, demonstratīva uzvedība.

Pieaugušo atbalsts šajā vecumposmā:

- mācīt bērnam pamanīt savas emocijas pirms uzvedības eskalācijas;
- stiprināt problēmu risināšanas prasmes;
- palīdzēt pieņemt kļūdas kā normālu mācīšanās daļu;
- veicināt sadarbības uzdevumus, ne tikai konkurenci;
- konsekventi stiprināt pozitīvu, sociāli pieņemamu uzvedību.

!!! Pazīmes, kurām jāpievērš uzmanība:

- noturīga nespēja ievērot noteikumus arī ar pieaugušā atbalstu;
- regulāra agresija, manipulēšana vai citu pazemošana;
- bērns neizrāda nožēlu pēc sāpinošas rīcības;
- izteikts trauksmes, noslēgtības vai paškaitējuma risks;
- grūtības adaptēties grupai un uzdevumiem kļūst būtiski izteiktas.

BĒRNA ATTĪSTĪBA 6–7 GADU VECUMĀ

Šis ir pārejas posms no pirmsskolas uz skolas vecumu. Bērnam attīstās lielāka patstāvība, spēja ievērot noteikumus, ilgāk koncentrēties, sadarboties un uzņemties atbildību par savu rīcību. Tomēr arī šajā vecumā bērnam joprojām nepieciešams pieaugušā atbalsts emociju regulācijā un sociālo situāciju izpratnē.

Raksturīgākās attīstības iezīmes, 6-7 gadi				
Fiziskā attīstība	**Kognitīvā attīstība**	**Valodas attīstība**	**Sociāli emocionālā attīstība**	**Uzvedības īpatnības, kas šajā vecumā bieži ir tipiskas**
• kustības ir koordinētas, mērķtiecīgas un samērā stabilas; • bērns spēj ilgāk iesaistīties organizētās aktivitātēs; • smalkā motorika pietiekami attīstīta daudziem mācību uzdevumiem.	• pieaug uzmanības noturība un darba atmiņa; • bērns labāk saprot noteikumu nozīmi un secību; • spēj paredzēt vienkāršas savas rīcības sekas; • sāk veidoties lielāka atbildības sajūta.	• bērns spēj pamatot savu viedokli, aprakstīt notikumus, uzdot mērķtiecīgus jautājumus; • labāk izmanto valodu konfliktu risināšanai un sadarbībai.	• bērns arvien labāk izprot citu jūtas, sociālos noteikumus un sadarbības principus; • pieaug spēja ievērot kopīgās vienošanās; • nozīmīga kļūst pašapziņa, salīdzināšanās ar citiem un piederība grupai; • bērns var asi reaģēt uz neveiksmi vai netaisnības izjūtu, taču biežāk spēj izmantot pieaugušā iemācītas stratēģijas.	• vēlme ievērot vai aizstāvēt noteikumus; • jūtīgums pret kritiku un novērtējumu; • salīdzināšanās ar citiem bērniem; • dažkārt izvairīšanās no uzdevumiem, ja pastāv neveiksmes risks; • strīdi ar vienaudžiem par taisnīgumu, piederību un statusu grupā

Pieaugušo atbalsts šajā vecumposmā:

- stiprināt bērna spēju pašam formulēt problēmu un risinājumu;
- attīstīt prasmi uzņemties atbildību par savu rīcību;
- palīdzēt bērnam pieņemt atšķirības starp sevi un citiem;
- trenēt stresa pārvarēšanas, pašnomierināšanās un sadarbības prasmes;
- veidot vienotu pieeju starp ģimeni un izglītības iestādi.

!!! Pazīmes, kurām jāpievērš uzmanība:

- būtiski izteiktas grūtības pašregulācijā, kas traucē ikdienas funkcionēšanu;
- pastāvīgs konflikts ar vienaudžiem vai pieaugušajiem;
- sistemātiska agresija, melošana, mantu bojāšana vai apzināta robežu pārkāpšana;
- noturīga trauksme, noslēgtība, pašvērtējuma kritums;
- bērns nespēj iekļauties strukturētā mācību vai rotaļu procesā.

ATTĪSTĪBAS UN UZVEDĪBAS SAISTĪBA PIRMSSKOLAS VECUMĀ

Vērtējot bērna uzvedību, būtiski atcerēties, ka:

- uzvedība ir saistīta ar bērna attīstības līmeni, ne tikai ar noteikumu ievērošanu;
- bērns ne vienmēr prot izteikt emocijas, vajadzības vai spriedzi sociāli pieņemamā veidā;
- uzvedības grūtības var signalizēt par nogurumu, trauksmi, komunikācijas grūtībām, attīstības īpatnībām vai vides ietekmi;
- pirmsskolas vecumā daudzas prasmes vēl tikai veidojas, tāpēc bērnam nepieciešama pieaugušā vadība, modelēšana un konsekvents atbalsts.

Svarīgi atšķirt vecumposmam raksturīgu, attīstības gaitā pārejošu uzvedību no tādas uzvedības, kas ir noturīga, intensīva, atkārtota un būtiski traucē bērna funkcionēšanai. Ja bērna uzvedības grūtības saglabājas ilgstoši, pastiprinās vai rada apdraudējumu viņam pašam vai citiem, nepieciešama savlaicīga sadarbība ar vecākiem, atbalsta personālu un, ja vajadzīgs, citām institūcijām.

PEDAGOGA UN VECĀKU PIEEJA BĒRNA ATTĪSTĪBAS ATBALSTAM DAŽĀDOS VECUMPOSMOS

Lai mazinātu uzvedības problēmu risku un sekmētu bērna harmonisku attīstību, pieaugušo rīcībai jābūt:

- vecumposmam atbilstošai;
- konsekventai un cieņpilnai;
- balstītai skaidrās robežās un paredzamā ikdienas ritmā;
- vērstai uz bērna emociju atpazīšanu un regulācijas prasmju attīstīšanu;
- sadarbībā starp ģimeni un pirmsskolu īstenotai vienotā pieejā.

Bērnam visos pirmsskolas vecumposmos ir nepieciešams:

- drošs un emocionāli atbalstošs pieaugušais;
- saprotami noteikumi un robežas;
- iespēja mācīties caur rotaļu, atkārtošanu un pieredzi;
- pieņemšana, pacietība un atbalsts grūtību situācijās;
- pozitīva sociālā pieredze ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

VARDARBĪBA, TĀS PAZĪMES UN VEIDI STARP BĒRNIEM

Pirmsskolas vidē bērni no vienaudžu puses visbiežāk var saskarties ar emocionālo vardarbību, fizisko vardarbību, kaitējošu seksuālu uzvedību. Šāda pieredze var būtiski ietekmēt bērna attīstību, pašvērtējumu un uzticēšanos vienaudžiem.

Emocionālā vardarbība ir jebkāda veida uzvedība vai attieksme, kas ilgstoši vai atkārtoti pazemo, aizskar vai kaitē bērna emocionālajai drošībai un pašvērtējumam. Ar emocionālu vardarbību bērns var saskarties savā grupā, rotaļu un mācību procesā, kopīgās aktivitātēs, ēdnīcā, garderobē vai citās koplietošanas telpās. Tā var notikt arī ārpus grupas – saskaroties ar bērniem no citām vai vecākām grupām, interešu izglītības nodarbībās, izglītības iestādes teritorijā vai ārpus tās (piemēram, rotaļu laukumos, sabiedriskās vietās).

Fiziska vardarbība starp bērniem ir jebkāda veida uzvedība, kuras mērķis vai rezultāts ir cita bērna fiziska ievainošana, sāpināšana vai ierobežošana. Tā var būt gan tieša (piemēram, sišana, grūstīšana, kniebšana, speršana, raušana aiz matiem), gan netieša (piemēram, cita bērna mantu tīša bojāšana, kas izraisa emocionālu vai fizisku diskomfortu). Fiziska vardarbība var būt gan impulsīva – rodas dusmu vai konfliktu situācijā, gan sistemātiska – ja viens vai vairāki bērni apzināti un atkārtoti dara pāri citam bērnam, izmantojot fizisku spēku. Ar fizisku vardarbību bērns var saskarties vienaudžu vidū – savā grupā, rotaļu un mācību laikā, āra aktivitātēs, starpbrīžos, ēdnīcā, garderobē vai citās koplietošanas telpās. Tā var notikt arī ārpus grupas – saskaroties ar bērniem no citām vai vecākām grupām, interešu izglītības nodarbībās, izglītības iestādes teritorijā vai ārpus tās (piemēram, rotaļu laukumos, sabiedriskās vietās).

Kaitējoša seksuāla uzvedība starp bērniem ir jebkāda veida seksuāla rakstura uzvedība vai darbība, kuras mērķis vai rezultāts ir cita bērna iesaistīšana seksuālā rakstura aktivitātēs, kurās bērns nespēj pilnvērtīgi izprast, piekrist vai atteikties sava vecuma, attīstības dēļ. Tā var izpausties gan ar fizisku kontaktu (piemēram, nevēlami pieskārieni, piespiešana pieskarties citam bērnam, mēģinājumi atkailināt vai imitēt seksuālas darbības), gan bez fiziska kontakta (piemēram, seksuāla rakstura runas, rādīšana vai pieprasīšana skatīties seksuāla satura materiālus, fotogrāfijas vai video, tostarp izmantojot digitālās ierīces). Šāda uzvedība notiek situācijās, kad viens bērns izmanto sava vecuma, fiziskā spēka, attīstības līmeņa vai sociālā stāvokļa pārsvaru pār otru bērnu, lai iegūtu seksuālu stimulāciju, apmierinājumu vai uzmanību. Kaitējošas seksuālas uzvedības pazīmes bieži ir nespecifiskas, un neviena no tām viena pati nenozīmē, ka pārkāpums noteikti ir noticis. Tomēr vairāku pazīmju kombinācija vai pēkšņa, neizskaidrojama bērna uzvedības maiņa ir signāls, ka pedagogam vai citai atbildīgai personai ir nekavējoties jāreaģē un jāinformē atbilstošās institūcijas.

Vardarbības veids	Pazīmes vardarbībai bērnu starpā	
	Piedzīvotai	**Veiktai**
Emocionālā vardarbība	• **pazemināts pašvērtējums**: bieži izsakās par sevi negatīvi, izvairās no jaunu uzdevumu veikšanas, jo baidās kļūdīties un tikt apsmiets; • **sociālā izolācija un pasivitāte**: izvairās no grupas aktivitātēm, izolējas; • **izteikta jūtība pret kritiku un noraidījumu**: pārmērīgi emocionāla reakcija uz viegliem aizrādījumiem; • **nervozitāte un trauksmaina uzvedība**: nepārtraukta apkārtējo cilvēku noskaņojuma kontrole, atkārtotas/ritmiskas ķermeņa kustības, autoagresīva uzvedība, nagu graušana; • **emocionāla atsvešināšanās**: emocionāla atsvešinātība, noslēgšanās, sociāli vēlamas uzvedības pastiprināta demonstrēšana; • **pēkšņas uzvedības izmaiņas**; • **somatiskas sūdzības bez objektīva iemesla**: nakts vai dienas enurēze, vēdera sāpes, galvassāpes, slikta dūša, īpaši pirms pirmskolas apmeklējuma; • **emocionāli intensīvas reakcijas uz maznozīmīgiem notikumiem**: histēriska raudāšana, dusmu lēkmes.	• **sistemātiska** citu bērnu ignorēšana vai **izstumšana** no rotaļām un aktivitātēm; • **apzināta pazemošana vai nicinoša attieksme**: žesti, grimases, komentāri; • **sociālā manipulācija**: mēģinājumi ietekmēt citu bērnu attiecības ar trešajām personām; • **draudi** vai **psiholoģiska iebiedēšana** bez tieša fiziska spēka pielietošanas; • **pastāvīga cita bērna vainošana un pazemināšana, izolēšana**: grupu veidošana, izslēgšana, ignorēšana; • **apzināta maldināšana un uzticības graušana**: apmelošana, baumošana.
Fiziskā vardarbība	• **redzamas fiziskas traumas vai to slēpšana**: zilumi, skrāpējumi, apsārtumi, ko bērns cenšas noslēpt vai nespēj pārliecinoši izskaidrot; • **bailes no konkrēta bērna vai bērnu grupas**: izvairās no atrašanās vienā telpā vai rotaļās ar noteiktiem bērniem, cenšas turēties tuvāk pieaugušajiem vai drošiem vienaudžiem; • **nepārliecinoša neverbālā uzvedība**: piesardzīgas kustības, izvairīgs skatiens, saspringta vai satraukta sejas izteiksme, stīva ķermeņa valoda, īpaši bērnu tuvumā, kuri varētu būt agresori	• **agresīva fiziska uzvedība:** sit, grūž, sper, kniebj, rauj aiz matiem vai citādi tīši sāpina citus bērnus; • **fizisku šķēršļu radīšana:** spiež, ierobežo citu bērnu pārvietošanos vai brīvu kustēšanos; • **fiziskā pārākuma demonstrēšana:** izmanto savu spēku vai auguma pārsvaru, lai uzspiestu gribu citiem; • agresīva fiziska uzvedība: sit, grūž, sper, kniebj, rauj aiz matiem vai citādi tīši sāpina citus bērnus;

	• **zema aktivitāte vai izvairīšanās no kustīgām rotaļām:** bērns atsakās piedalīties spēlēs, kur pastāv risks tikt fiziski aizskartam, izvairās no aktivitātēm, kas iepriekš patikušas; • **izteikts trauksmes līmenis un bailes no pieskārieniem:** sastingst, sakļaujas vai reaģē ar izbīli, ja kāds tuvojas vai paceļ roku, pat bez agresīvas intonācijas; • **emocionāla nestabilitāte pēc saskarsmes ar noteiktiem bērniem:** bērns kļūst raudulīgs, dusmīgs vai nemierīgs pēc kontakta ar vienaudžiem, kuri, iespējams, viņu aizskar; • **somatiskas sūdzības bez redzama iemesla:** sāpju izteikšana (vēderā, galvā u. c.) bez objektīva pamatojuma, īpaši pirms aktivitātēm, kur jāsatiekas ar agresīvajiem vienaudžiem.	• **fizisku šķēršļu radīšana:** spiež, ierobežo citu bērnu pārvietošanos vai brīvu kustēšanos; • **fiziskā pārākuma demonstrēšana:** izmanto savu spēku vai auguma pārsvaru, lai uzspiestu gribu citiem; • **reaģē impulsīvi un nesamērīgi** uz niecīgiem stimuliem; • **nesamērīgas fiziskas reakcijas uz konfliktiem vai neapmierinātību:** piemēram, sit vai grūž, ja netiek pie vēlamās rotaļlietas vai zaudē spēlē; • **fiziska uzvedība uzmanības piesaistīšanai:** izmanto spēku vai ķermeniski izaicinošu rīcību, lai pievērstu vienaudžu vai pieaugušo uzmanību; • **paškaitējums**: sit sevi, dauza galvu pret virsmām, skrāpējas vai citādi fiziski kaitē sev kā reakciju uz spriedzi vai dusmām; • **sistemātiska agresīvas uzvedības atkārtošanās:** vardarbīga rīcība notiek atkārtoti, bērns neizrāda nožēlu vai izpratni par nodarīto.
Kaitējoša seksuāla uzvedība	• **seksualizēta uzvedība, kas neatbilst vecumposmam:** izteikti seksuāla rakstura rotaļas vai spēles, zīmējumi vai stāsti ar seksuāliem motīviem, pastiprināta interese par saviem vai citu bērnu dzimumorgāniem, kas pārsniedz vecumposmam raksturīgo zinātkāri; • **verbāla informācija vai leksika, kas pārsniedz vecumposma zināšanas:** bērns lieto seksuāla rakstura vārdus vai frāzes, ko pats nespēj izskaidrot, vai stāsta par "noslēpumiem" ar vecākiem bērniem; • **pēkšņas uzvedības un emocionālas izmaiņas**: bērns kļūst agresīvs vai, tieši pretēji, pārmērīgi noslēgts;	• **seksualizēta uzvedība, kas būtiski pārsniedz vecumposma attīstības līmeni** (bieža un mērķtiecīga dzimumorgānu vai intīmo zonu aizskaršana citiem bērniem, apzināta citu bērnu apģērba noņemšana vai mēģinājumi atsegšanu padarīt par "rotaļu", rotaļas ar izteikti seksuālu raksturu, piemēram, "ārsts" ar piespiedu dzimumorgānu apskati, lomu spēles ar pieaugušo seksuālām tēmām); • **mērķtiecīgi un atkārtoti pārkāptas citu bērnu personīgās robežas** (nepārtraukta tuvošanās, ķermeņa piespiešana, skūpstīšana pret citu bērnu gribu, spēka izmantošana vai manipulācija, lai iegūtu piekrišanu "rotaļām"); • **verbāla seksuāla uzvedība** (seksuālu terminu un frāžu lietošana pret citiem bērniem, seksuāla satura stāsti vai "joki", kas neatbilst bērna vecumam un zināšanu līmenim);

	• novērojams zems pašvērtējums, trauksme, bailes, miega traucējumi vai regresīva uzvedība (piemēram, urinēšana gultā, zīdaiņveida runa); • **bailes vai nevēlēšanās atrasties kopā ar noteiktiem bērniem:** izvairās no kontakta vai aktīvi pretojas kopīgām rotaļām ar konkrētiem vienaudžiem; • **bailes no pieskārieniem:** bērns sastingst vai satraucas, ja kāds viņam pieskaras; atsakās no palīdzības apģērbšanās, ķermeņa kopšanā vai tualetes apmeklējumā; • **somatiskas sūdzības bez medicīniska pamatojuma:** sāpes dzimumorgānu vai anālajā apvidū, nieze, izdalījumi, iekaisumi, sūdzības par vēdera sāpēm, nelabumu, miega traucējumiem vai nakts bailēm; • **izteikta trauksme, runājot par "noslēpumiem":** bērns kļūst satraukts, ja tiek jautāts par dienas notikumiem vai noteiktiem bērniem, saka, piemēram, "es nedrīkstu teikt" vai "viņš teica, lai nestāstu nevienam".	• **manipulatīva vai piespiedoša uzvedība** (mēģinājumi pierunāt vai piespiest bērnus "turēt noslēpumus", draudi vai sodu piesolīšana, ja bērns neatļauj pieskārienus vai neiesaistās rotaļās); • **nepiemērota zināšanu un prasmju demonstrēšana** (izpratne par seksuālām darbībām, ko bērns šajā vecumā nevarētu būt ieguvis dabiskā ceļā, piemēram, detalizēti apraksti par pieaugušo seksuālām aktivitātēm, spēja imitēt vai atdarināt seksuāla rakstura kustības un darbības); • **interese par citu bērnu ķermeni, kas izpaužas robežu pārkāpšanā** (apzināta citu bērnu dzimumorgānu skatīšanās, pieskaršanās vai komentēšana, slēpta citu bērnu novērošana, pārģērbšanās vai tualetes apmeklējuma laikā).

VARDARBĪBA PRET BĒRNIEM NO PIEAUGUŠAJIEM: PAZĪMES UN VEIDI

Bērni pirmsskolas vecumā no pieaugušo (pedagogu, cita pirmskolas personāla vai vecākiem) puses visbiežāk var saskarties ar emocionālo vardarbību, fizisko vardarbību, seksuālo izmantošanu un pamešanu novārtā. Šāda pieredze var būtiski ietekmēt bērna attīstību, pašvērtējumu un uzticēšanos pieaugušajiem.

Emocionālā vardarbība no pieaugušo puses ir jebkāda veida attieksme vai uzvedība, kas ilgstoši vai atkārtoti pazemo, aizskar vai kaitē bērna emocionālajai drošībai un pašvērtējumam. Emocionāla vardarbība var notikt pirmskolas grupā, rotaļu un mācību procesā, starpbrīžos, kā arī ģimenē vai citās bērna sociālās dzīves vietās.

Fiziska vardarbība ir bērna veselībai vai dzīvībai bīstams apzināts spēka pielietojums saskarsmē ar bērnu vai apzināta bērna pakļaušana kaitīgu faktoru, tai skaitā tabakas izstrādājumu vai augu smēķēšanas produktu dūmu vai elektroniskās smēķēšanas ierīču tvaiku, iedarbībai.[1] Vardarbība var notikt pirmskolas grupā, ārpus nodarbībām, iestādes teritorijā vai mājās, kur pieaugušais izmanto fizisku spēku kā disciplīnas metodi.

Seksuālā izmantošana no pieaugušo puses ir jebkāda veida piespiedu vai neatbilstoša bērna iesaistīšana seksuāla rakstura darbībās vai situācijās, kas nav atbilstošas bērna vecumam un attīstībai. Izmantošana var notikt gan pirmskolā (slēgtās telpās, tualetēs, ģērbtuvēs), gan ārpus tās (mājās, interešu nodarbībās, transportā), kur pieaugušajam ir pieeja bērnam.

Pamešana novārtā ir situācija, kad pieaugušais ilgstoši vai atkārtoti nenodrošina bērna pamatvajadzības – fiziskās, emocionālās, izglītības, drošības vai veselības aprūpes vajadzības, kas nepieciešamas viņa attīstībai un labbūtībai. Ar bērna pamešanu novārtā var saskarties ģimenē, pirmskolā vai citās bērna sociālās dzīves vietās. Izglītības iestādē pamešanu novārtā var izpausties situācijās, kad pieaugušie sistemātiski ignorē bērna vajadzības, nepievērš uzmanību viņa emocionālajam stāvoklim, veselībai vai drošībai, kā arī nesniedz nepieciešamo atbalstu mācību un attīstības procesā. Tā var izpausties arī institucionālā līmenī, ja bērnam netiek nodrošināta pietiekama aprūpe, uzraudzība vai iekļaušana kolektīvā. Ģimenes vidē pamešanu novārtā visbiežāk izpaužas kā nepietiekama fiziskā, emocionālā un sociālā aprūpe, bērna atstāšana bez uzraudzības, kā arī vienaldzīga vai atsvešināta attieksme pret viņa vajadzībām un labsajūtu.

Pāraprūpe ir situācija, kad pieaugušais bērna aprūpē un audzināšanā pārmērīgi aizsargā, kontrolē vai ierobežo bērna patstāvību, liedzot viņam iespēju piedzīvot vecumam atbilstošu pieredzi, pieņemt lēmumus un kļūdīties.

[1] Bērnu tiesību aizsardzības likums, 1.panta 11.punkts (1998).

Šāda rīcība kavē bērna emocionālo, sociālo un fizisko attīstību, mazinot viņa pašpaļāvību, atbildības sajūtu un spēju tikt galā ar grūtībām. Tā var izpausties gan emocionālā līmenī (piemēram, pastāvīga uztraukšanās, bērna vietā pieņemti lēmumi, liegta saskarsme ar vienaudžiem), gan praktiski (piemēram, pieaugušais dara bērna vietā darbības, ko viņš spēj paveikt pats, nepārtraukti uzrauga vai aizliedz piedalīties vecumam piemērotās aktivitātēs). Papildus tam pāraprūpe var izpausties ģimenē, izglītības iestādē vai citās bērna sociālās dzīves vidēs, kur pieaugušie ir atbildīgi par bērna aprūpi un audzināšanu. Izglītības iestādē pāraprūpe var izpausties situācijās, kad pieaugušais pārmērīgi kontrolē bērna rīcību un izvēles, neļauj viņam kļūdīties, uzņemties atbildību vai darboties patstāvīgi mācību un rotaļu laikā. Tā var parādīties arī kā bērna sociālās pieredzes ierobežošana, piemēram, liedzot viņam sadarboties ar vienaudžiem vai iesaistīties grupas aktivitātēs bez pieaugušā starpniecības. Ģimenes vidē pāraprūpe bieži izpaužas kā pārmērīga aizsargāšana un bailes par bērna drošību, bērna vietā pieņemti lēmumi, emocionāla un praktiska atkarības uzturēšana, kas kavē bērna dabisku attīstību un patstāvības veidošanos.

!!! Ja tiek novērota jebkura no iepriekš minētajām vardarbības formām vai to pazīmēm, par notikušo nekavējoties jāziņo iestādes vadībai un atbildīgajām institūcijām, lai nodrošinātu bērna drošību un uzsāktu atbilstošu rīcību.

Vardarbības veids	Pazīmes vardarbībai bērnam no pieaugušā	
	Piedzīvotai (pazīmes bērnam)	**Veiktai (pazīmes pieaugušajam)**
Emocionālā vardarbība	• pazemināts pašvērtējums (bērns bieži izsakās negatīvi par sevi, baidās kļūdīties un izraisīt pieaugušā dusmas); • pārmērīga pakļaušanās pieaugušo prasībām (cenšas "būt labs" par katru cenu, lai izvairītos no soda vai nosodījuma); • izteikta trauksmainība un pastiprināta kontrole pār apkārtējo reakcijām (skatās, kā pedagogs vai vecāks reaģē uz viņa rīcību); • pēkšņas garastāvokļa maiņas, somatiskas sūdzības bez objektīva iemesla (sāpes vēderā galvassāpes, slikta dūša īpaši pirms došanās uz pirmskolu); • noslēgšanās vai emocionāla atsvešināšanās.	• sistemātiska bērna ignorēšana vai atstumšana (piemēram, konsekventi netiek uzklausīts); • regulāra pazemošana vai nievājoši komentāri ("tu neko neproti", "esi slinks"); • draudi vai psiholoģiska iebiedēšana ("stāvēsi stūrī", "sūdzēšos vecākiem"); • emocionāla manipulācija (vainas uzvelšana, salīdzināšana ar citiem bērniem, apzināta uzticības graušana); • pārmērīga kontrole vai sodu draudi par bērna vecumam atbilstošu uzvedību.
Fiziskā vardarbība	• zilumi, skrāpējumi vai citas fiziskas traumas, kuru skaidrojums neatbilst bērna vecumam vai nav ticams; • bailes no fiziska kontakta ar pieaugušajiem (instinktīvi atkāpjas, ja kāds tuvojas); • pārmērīga trauksme vai agresija pieaugušo klātbūtnē; • izteikta pakļaušanās un izvairīšanās no jebkādas iespējamās konfrontācijas; • pēkšņas uzvedības izmaiņas, • somatiskas sūdzības pirms pirmskolas apmeklējuma.	• bērna grūstīšana, raustīšana aiz rokām, matiem vai drēbēm, sišana vai kniebšana, sāpju radīšana kā sods (sitiens ar priekšmetu, spiediena radīšana); • fiziska ierobežošana (piespiešana stāvēt stūrī ilgstoši, neļaušana apsēsties, bērna ieslēgšana telpā); • bērna pamatvajadzību ierobežošana (neļaušana apmeklēt tualeti, liegtas ēdienreizes vai atpūta kā soda veids).
Seksuāla izmantošana	• nepamatota zināšanu vai interešu par seksuāla rakstura tēmām parādīšanās bērna vecumam neatbilstošā līmenī; • pēkšņas uzvedības izmaiņas (izolēšanās, trauksmainība; agresija); • nevēlēšanās atrasties konkrētu pieaugušo klātbūtnē; • bailes no ķermeņa kontaktiem;	• nepamatoti vai neatbilstoši pieskārieni bērna ķermenim (it īpaši intīmajām zonām); • seksuāla rakstura komentāri vai joki par bērna ķermeni; • bērna piespiešana atkailināties pieaugušā klātbūtnē bez medicīniska vai cita pamatota iemesla;

Seksuāla izmantošana	• somatiskas sūdzības (sāpes un/vai izsitumi dzimumorgānu apvidū, urinācijas traucējumi), • regresija uz agrāku attīstības posmu (enurēze, piesūkšanās pirkstam, nespēja aizmigt vienatnē).	• bērna iesaistīšana seksuāla satura materiālu skatīšanā vai radīšanā; • jebkāda cita seksuāla rakstura uzvedība, kas rada bērnam diskomfortu vai bailes.
Pamešana novārtā	• bērna pamatvajadzības netiek nodrošinātas (netīrs vai nepiemērots apģērbs, slikta higiēna, regulāras sūdzības par izsalkumu, nogurumu, neizgulēšanos); • neatbilstoša veselības aprūpe (netiek sniegta nepieciešamā medicīniskā palīdzība, bērns bieži slimo, bet ārstēšana netiek nodrošināta); • sociālā vai emocionālā atstumtība (bērns jūtas ignorēts, viņam netiek veltīta uzmanība vai emocionāls atbalsts, viņš bieži pats risina problēmas, meklējot pieaugušo uzmanību); • zems pašvērtējums un pasivitāte (bērns uzskata, ka nav svarīgs, neiesaistās grupas darbībās, ātri padodas); • trauksme vai bailes no kļūdām: bērns izvairās no jauniem uzdevumiem, jo baidās no nosodījuma vai noraidījuma); • hronisks nogurums, nespēks, grūtības koncentrēties.	• neievērota bērna fiziskā aprūpe (netiek nodrošināts tīrs un piemērots apģērbs, ēdiens, miegs vai personīgā higiēna; bērns regulāri ir noguris, izsalcis vai nepiemēroti ģērbts laikapstākļiem); • ignorētas veselības vajadzības (netiek nodrošināta nepieciešamā medicīniskā palīdzība, vakcinācija vai ārstēšana, pat ja ir redzamas saslimšanas pazīmes); • nepietiekama emocionālā aprūpe (bērnam tiek liegta mīlestība, uzmanība un emocionāls atbalsts; viņa izjūtas vai sasniegumi netiek pamanīti vai tiek noniecināti); • izglītības un attīstības vajadzību ignorēšana (bērns netiek iedrošināts mācīties, spēlēties vai apgūt jaunus prasmju līmeņus, netiek piedāvātas vecumam atbilstošas aktivitātes); • drošības apdraudējums: bērns tiek atstāts bez uzraudzības vai tiek pakļauts situācijām, kas apdraud viņa veselību un dzīvību (piemēram, spēlējas nedrošās vietās, uzturas bez pieaugušo klātbūtnes); • sistemātiska vienaldzība (bērna vajadzības netiek ņemtas vērā, viņš netiek uzklausīts vai saņem tikai minimālu reakciju uz saviem lūgumiem un emocijām); • atbildības pārlikšana uz bērnu (bērnam tiek uzlikti pienākumi vai rūpes, kas neatbilst viņa vecumam, piemēram, jārūpējas par jaunākiem bērniem vai jāveic pieaugušo darbi).

Pāraprūpe	• zema patstāvība (bērns izvairās no situācijām, kur jāpieņem lēmumi vai jāveic darbības patstāvīgi; gaida pieaugušā norādījumus pat vienkāršās situācijās); • bailes kļūdīties (bērns ir pārmērīgi piesardzīgs, vilcinās sākt jaunas aktivitātes, baidās no nosodījuma vai neapmierinātības, ja kaut kas neizdodas); • pašvērtējuma un pašpaļāvības trūkums (bērns bieži saka "es to nemāku", "man nesanāks", "tu izdari labāk", pat situācijās, kas atbilst viņa vecumam un spējām); • pastiprināta atkarība no pieaugušā (bērns pastāvīgi meklē pieaugušā tuvumu, emocionālu apstiprinājumu vai palīdzību; izjūt trauksmi, ja pieaugušais nav tuvumā); • grūtības saskarsmē ar vienaudžiem (bērns neprot sadarboties bez pieaugušā starpniecības, izvairās no rotaļām vai kopīgām iniciatīvām ar citiem bērniem); • emocionāla nedrošība (bērns ātri apjūk vai kļūst satraukts negaidītās situācijās, kur nepieciešama pašiniciatīva vai lēmumu pieņemšana); • pārmērīga centība izpatikt pieaugušajam (bērns pastāvīgi cenšas būt "labs", baidās izraisīt vilšanos, atvainojas pat bez redzama iemesla).	• pārmērīga kontrole un uzraudzība (pieaugušais pastāvīgi seko bērna rīcībai, nepieļauj viņam kļūdīties vai pieņemt patstāvīgus lēmumus; bieži iejaucas arī situācijās, kur bērns spētu tikt galā pats); • bērna vietā veiktas darbības (pieaugušais izdara ikdienas lietas bērna vietā, piemēram, ģērbšana, ēdināšana, uzkopšana, uzdevumu veikšana, neļaujot bērnam praktizēt pašaprūpes prasmes); • pārmērīga aizsargāšana no grūtībām vai riska (pieaugušais izvairās ļaut bērnam piedzīvot vecumam atbilstošus izaicinājumus vai pieredzi, aizliedz aktivitātes, kas varētu būt "par grūtu" vai "bīstamu"); • lēmumu pieņemšana bērna vietā (bērnam netiek dota iespēja izvēlēties vai izteikt viedokli; pieaugušais nosaka, ko bērns drīkst darīt, ar ko spēlēties, ko vilkt un kā uzvesties); • sociālās vides ierobežošana (pieaugušais kontrolē vai ierobežo bērna kontaktus ar vienaudžiem, neļauj piedalīties grupas aktivitātēs bez uzraudzības); • pastāvīga iejaukšanās emocionālajās situācijās (pieaugušais neļauj bērnam patstāvīgi risināt konfliktus vai pieredzēt negatīvas emocijas, tūlītēji iejaucas vai atrisina problēmas viņa vietā); • nereālistiski augstas prasības "pareizai" uzvedībai (pieaugušais sagaida, ka bērns vienmēr būs mierīgs, paklausīgs un kontrolēts, nereti reaģē ar pārmērīgu uztraukumu uz jebkuru spontānu rīcību); • pašvērtējuma veidošanās ierobežošana (pieaugušais sniedz nepārtrauktu palīdzību un uzslavas, bet neļauj bērnam piedzīvot patstāvības sajūtu vai lepnumu par paveikto).

PRAKTISKĀ ROKASGRĀMATA PEDAGOGIEM

Pirmsskolas izglītības skolotāja rīcība bērna agresīvas vai problemātiskas uzvedības gadījumā pirmsskolā.

PAMATPRINCIPI

- Bērna drošība ir prioritāte.
- Reaģē mierīgi, konsekventi un profesionāli.
- Vērtē uzvedību, nevis bērnu kā personību.
- Dokumentē faktus, ne interpretācijas.
- Ja ir aizdomas par vardarbību – ziņošana ir pienākums, nevis izvēle (saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73. pantu).

A. JA KONSTATĒTA AGRESĪVA VAI BĒRNU APDRAUDOŠA UZVEDĪBA

1. Tūlītēja rīcība (deeskalācija) Fiziski nodrošini drošību: • atdali iesaistītos bērnus; • novērs bīstamus priekšmetus; • nodrošini uzraudzību. Saglabā mierīgu balsi un īsas frāzes: • “Es redzu, ka tu esi dusmīgs;” • “Tagad apstājamies;” • “Es tev palīdzēšu” Nepazemo un nekliedz. Neatstāj bērnu vienu emocionālā sabrukuma brīdī.	**2. Pēc situācijas:** • noskaidro notikušo (bez apsūdzēšanas); • palīdzi nosaukt emocijas; • pārrunā alternatīvu rīcību; • fiksē situāciju rakstiski (datums, laiks, iesaistītie, objektīvs apraksts).

B. RĪCĪBAS LĪMEŅI

1. līmenis – pedagoga rīcība	2. līmenis – atbalsta komandas iesaiste
Ja situācija ir epizodiska: ● individuāla pārruna ar bērnu; ● informē vecākus; ● vienojas par kopīgiem soļiem; ● ionsultējas ar psihologu (ja nepieciešams). Mērķis – nepieļaut atkārtošanos.	Ja uzvedība atkārtojas: 1. informē vadītāju; 2. sasauc atbalsta komandu; 3. izstrādā individuālu uzvedības atbalsta plānu; 4. nosaka atbildīgo personu; 5. regulāri izvērtē progresu.
3. līmenis – institūciju piesaiste Ja: 1. pastāv vardarbības pazīmes; 2. ir aizdomas par pamešanu novārtā; 3. ģimene nesadarbojas; 4. uzvedība rada sistemātisku apdraudējumu.	Informē vadītāju un sagatavo ziņojumu: 1. sociālajam dienestam; 2. bāriņtiesai; 3. policijai (ja apdraudējums tūlītējs). Partneri: sociālais dienests, bāriņtiesa, Valsts policija, Bērnu aizsardzības centrs

C. JA IR AIZDOMAS PAR VARDARBĪBU PRET BĒRNU	D. KOMUNIKĀCIJA AR VECĀKIEM
• nekonfrontē iespējamo pāridarītāju; • neveic "izmeklēšanu" pats; • neuzdod uzvedinošus jautājumus; • uzklausi mierīgi; • pasaki: "Tu izdarīji pareizi, ka pateici"; • nekavējoties informē vadītāju; • sagatavo rakstisku ziņojumu.	Runājot ar vecākiem: • sāc ar bērna stiprajām pusēm; • apraksti konkrētus novērojumus; • izvairies no vispārinājumiem ("vienmēr", "nekad"); • piedāvā risinājumus, ne tikai problēmu. Ja vecāki reaģē emocionāli: 1. saglabā profesionālu toni; 2. piedāvā atkārtotu tikšanos; 3. iesaisti vadību.
E. KO PEDAGOGS NEDRĪKST DARĪT • fiziski sodīt vai ierobežot bērnu sodīšanas nolūkā; • pazemot, kauninât vai izolēt publiski; • ignorēt vardarbības pazīmes • slēpt incidentus no vadības.	**F. PĒC INCIDENTA** • nodrošini emocionālu atbalstu visiem iesaistītajiem; • izvērtē, vai nepieciešamas izmaiņas vidē (dienas režīms, uzraudzība, "riska zonas"); • pārrunā situāciju atbalsta komandā; • uzraugi turpmāko dinamiku

ĪSS ATGĀDINĀJUMS PEDAGOGAM

- Ja šaubies – konsultējies.
- Ja ir risks – ziņo.
- Ja situācija atkārtojas – dokumentē un informē atbildīgās personas.
- Bērna drošība ir svarīgāka par reputācijas aizsardzību.

STARPINSTITUCIONĀLĀ SADARBĪBA BĒRNA UZVEDĪBAS PROBLĒMU UN VARDARBĪBAS GADĪJUMU RISINĀŠANĀ

1. Vispārējie principi

Starpinstitūcionālā sadarbība ir koordinēta valsts, pašvaldības un citu institūciju rīcība bērna tiesību, drošības un labbūtības nodrošināšanai gadījumos, kad pirmsskolas līmenī ar iekšējiem resursiem nav iespējams pilnvērtīgi atrisināt situāciju vai pastāv bērna tiesību pārkāpuma risks.
Sadarbība balstās uz šādiem principiem:

- Bērna labāko interešu prioritāte – saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību konvencijas 3. pantu.
- Tiesības uz aizsardzību no jebkādas vardarbības – saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu.
- Savlaicīga rīcība un agrīna intervence.
- Konfidencialitāte un datu aizsardzība – atbilstoši Vispārīgā datu aizsardzības regulai un Fizisko personu datu apstrādes likumam.
- Institucionālā atbildības sadale un koordinācija, nevis atbildības pārlikšana.

2. Normatīvais regulējums Latvijā

Starpinstitūcionālo sadarbību nosaka:

- Bērnu tiesību aizsardzības likums

6. pants – sadarbība bērna tiesību aizsardzībā;
73. pants – pienākums nekavējoties ziņot par bērna tiesību pārkāpumu.

- Izglītības likums – izglītības iestādes un vecāku pienākumi un tiesības.
- Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums – sociālā dienesta kompetence.
- Bāriņtiesu likums – bērna tiesību un interešu aizsardzība.
- Ministru kabinets noteikumi par izglītojamo drošību izglītības iestādēs.
- Bērnu aizsardzības centrs metodiskie materiāli un vardarbības gadījumu risināšanas algoritmi.

3. Sadarbībā iesaistītās institūcijas un to kompetence

Pirmsskola • Situācijas sākotnējā identificēšana un dokumentēšana. • Drošības nodrošināšana. • Vecāku informēšana. • Atbalsta plāna izstrāde. • Institūciju iesaistes iniciēšana.	**Sociālais dienests** • Ģimenes sociālās situācijas izvērtēšana. • Sociālo pakalpojumu un sociālās. palīdzības nodrošināšana • Sociālās rehabilitācijas organizēšana.
Bāriņtiesa • Aizgādības jautājumu izvērtēšana. • Bērna tiesību un interešu aizsardzības pasākumu piemērošana. • Lēmumi par bērna drošības nodrošināšanu ārpus ģimenes (ja nepieciešams).	**Policija** • Reaģēšana tieša apdraudējuma vai noziedzīga nodarījuma gadījumā. • Administratīvā vai kriminālprocesuālā izvērtēšana.
Veselības aprūpes speciālisti • Bērnu psihiatrs – psihiskās veselības izvērtēšana. • Ģimenes ārsts – veselības stāvokļa uzraudzība. • Klīniskais psihologs – izvērtēšana un terapija.	**Izglītības pārvalde / dibinātājs** • Metodiskais un organizatoriskais atbalsts. • Resursu nodrošināšana. • Situācijas uzraudzība.

1. Starpinstitūcionālās sadarbības rīcības algoritms

1. posms – situācijas identificēšana pirmsskolā

- Pedagogs konstatē uzvedības problēmu vai iespējamu vardarbību.
- Nodrošina bērna drošību.
- Dokumentē faktus (datums, laiks, iesaistītās personas, objektīvs apraksts).
- Informē vadītāju un atbalsta personālu.

2. posms – iekšējā izvērtēšana

1. Sasauc atbalsta komandas sanāksmi.
2. Izvērtē riska pakāpi.
3. Informē vecākus.
4. Izstrādā individuālu atbalsta plānu.
5. Ja konstatēti iespējami bērna tiesību pārkāpumi – pāriet uz 3. posmu.

3. posms – ziņošana un institūciju piesaiste

- Rakstveida informācijas sagatavošana.
- Ziņošana sociālajam dienestam vai bāriņtiesai.
- Ja apdraudējums tūlītējs – ziņošana policijai.
- Informācijas nodošana atbilstoši datu aizsardzības prasībām.

4. posms – kopīgā gadījuma vadība

- Starpinstitūcionālā sanāksme (pirmsskola, sociālais dienests, vecāki u.c.).
- Vienots rīcības plāns ar konkrētiem uzdevumiem un termiņiem.
- Atbildīgo personu noteikšana.

5. posms – uzraudzība un izvērtēšana

- Regulāra situācijas monitorēšana.
- Plāna efektivitātes izvērtēšana.
- Nepieciešamības gadījumā – plāna korekcija.

5.Informācijas aprite un dokumentēšana

Starpinstitucionālajā sadarbībā:

- informācija tiek nodota tikai nepieciešamajā apjomā;
- dokumentācija tiek glabāta atbilstoši normatīvajām prasībām;
- bērna cieņa un privātums tiek ievērots visos posmos.

6.Starptautiskās vadlīnijas

Starpinstitucionālu pieeju bērnu aizsardzībā rekomendē arī:

- World Health Organization – INSPIRE stratēģija (daudzsektoru sadarbība);
- UNICEF – integrētas bērnu aizsardzības sistēmas modelis;
- United Nations Committee on the Rights of the Child – General Comment No. 13 (valsts pienākums nodrošināt koordinētu bērnu aizsardzības sistēmu).

Noslēgums

Efektīva starpinstitucionālā sadarbība nav tikai reaģēšana uz krīzi – tā ir strukturēta, koordinēta un savlaicīga sistēma, kas nodrošina:

- bērna drošību,
- agresīvas uzvedības mazināšanu,
- atbalstu ģimenei,
- ilgtermiņa preventīvu ietekmi.